

TANULMÁNY

Szegedi Péter

A MAGYAR FUTBALL EURÓPAI EXPANZIÓJA, AVAGY HOGYAN LETTEK TANÍTÓK A TANÍTOTTAKBÓL

„Angolok tanítómunkája nyomán fejlődött ki a híres MTK-stílus, amely később Schaffer, Konrád, Guttmann és a többiek révén az oszt-rák futballra, majd a sok magyar vándor által az olasz futballra is olyan termékenyítőleg hatott. A magyarok büszkének lehetnek rá, hogy ennek a szép angol játéknak az egész kontinensen ők voltak legfogékonyabb hódoló és legeredményesebb misszionáriusai.”

(Edward Shires, *Nemzeti Sport* 1933. III. 15.¹)

Az ezredfordulón megszokott jelenség, hogy labdarúgók évről évre klubot (és akár országot is) váltanak, a legkeresettebb futballsztárok pedig tehetős európai csapatokban szerepelnek. Egy, a közelmúltban, *Kalandozó magyar labdarúgók* címmel megjelent kiváló könyvből (Dénes–Peterdi–Rochy–Selmeci 1999) – mely a Svájcban élő Selmeci József hatalmas gyűjteményén alapul – kiderül, hogy csupán 1945 előtt több mint félezer magyar labdarúgó, illetve edző játszott, illetve dolgozott európai csapatokban, és vállalt tevékeny részt több európai ország (ma futballnagyhatalom!) labdarúgásának fejlesztésében.²

A legelterjedtebb vélekedés szerint a „futballemigráció” jelensége elsősorban a professzionista labdarúgás megjelenésével és elterjedésével magyarázható, azaz a futballisták (országokon átívelő) adása-vétele pénzügyi tranzakcióként, a futball-

¹ Shires 1894-ben Manchesterből költözött Bécsbe, 1904-ben az MTK első külföldi játékosa lett. A Yost írógépgyár budapesti képviselője, az asztalitenisz egyik első magyarországi propagálója volt. (Dolgozatom fő forrásanyagát jelentette a két háború közötti sportsajtó. A szövegben csak az idézetek és a legfontosabb adatok forrásait közlöm, rövidítve: *Nemzeti Sport* – NS, *Sportthirlap* – SH.)

² A tanulmányban található grafikonok Selmeci József gyűjtése alapján készültek. A diagramok azonban csupán a tendenciákat jelzik, két okból sem mutatnak pontos képet. Egyrészt a listák hiányosak, több esetben pedig nem lehet tudni, hogy a játékos mennyi időt töltött el egy klubban. Másrészt Selmeci listáját megszűrtem, igyekeztem figyelmen kívül hagyni azokat a labdarúgókat, akik határon túli magyarok (tehát nem „futballemigránsok”), illetve nem akartam figyelembe venni a gyenge játéktudású (például egyszerű emigráns, aki futballozik is) labdarúgókat. Így csak a jelentősebb játékerőt képviselő (jórészt első- és másodosztályú) magyarországi klubokban szerepelt labdarúgókat szerepeltettem a statisztikákban.

gazdaság megjelenésének egyik indikátoraként értelmezhető. Kétségtelen, hogy ez az összefüggés logikus és bizonyítható, azonban a futballemigráció egyetlen és legfontosabb szerepe nem ez. A kulcskérdés ugyanis az, hogyan lehetséges megtanulni futballozni, a *futballtudás* miképp adható tovább, azaz *hogyan lehet egy ország futballját sikeressé tenni*. A „recept” – mint ahogy az a tanulmányból reményeim szerint kiderül – egyértelmű, világos, és az elmúlt száz évben nem sokat változott. Az „angolok tanítómunkája” nemcsak a magyarok, de az osztrákok vagy németek labdarúgásában is kimutatható. Az 1920-as években az olaszok már a magyaroktól, osztrákoktól és dél-amerikaiaktól sajátították el a *magas szintű* labdarúgás alapjait. Az 1930-as években a franciák tanítói osztrákok, magyarok és angolok voltak. Ugorjunk az időben: az 1980-as évektől kezdve külföldi, elsősorban francia edzők dolgoznak Afrikában, német szakemberek Törökországban, a világbajnokságokon egyre jobb eredményeket elérő afrikai és ázsiai válogatottak szövetségi kapitányai között szinte csak európai edzőket találunk. Az ezredfordulón külföldi játékosok és edzők tömegei vándorolnak Kínába. Van persze más út is. Az elzárkózás, a „nemzeti labdarúgás”, az egyébként tehetséges, de képzetlen hazai labdarúgók féltése az idegenektől, illetve az „amatőr út” populista hangoztatása is egyértelmű eredményeket hozhat: az önerőből építkező labdarúgás akár a középszerűségig is eljuthat.³

A magyar futballexpanzió előfeltételei (1897–1919)

1919-től magyar labdarúgók tömege hagyta el az országot. Az irántuk megnyilvánuló keresletet annak köszönheték, hogy a korszak legmodernebb játéktípusának voltak kiváló ismerői (sőt modernizálói), másrészt kvázi hivatásos (álmátőr) játékosként oda mentek játszani, ahol teljesítményükért juttatásokban részesülhettek.

Rendszer – taktika – technika – stílus

Ha meg akarjuk érteni, milyen játéktípus juttatta a magyarokat az 1920-as évek elejére a világ élvonalába, tisztáznunk kell néhány terminológiai kérdést. A labdarúgó-*stratégia* alatt két fogalmat értünk, a *játékrendszert* és a *taktikát*. Játékrendszernek nevezzük (Csanádi 1978: 13) „az erők és játékosok elhelyezését”, vagyis azt, ahogy a játékosok felállnak a pályán (pl. 2–3–5 vagy 4–2–4).⁴ A rendszer állandó, csak hosszú idő alatt változik, és csupán a játékosok – rugalmasan változó – helyét jelöli ki a pályán, illetve általános feladataikat rögzíti. A taktikán ezzel szemben „olyan

³ A tanulmányban többször fordulnak elő az ortodox amatőr, amatőr, álmátőr, professzionista kifejezések. Ezek alapja az 1880-as „oxfordi amatőrszabályzat”, amely szerint *amatőr* az, aki sem versenyzőként, sem trénerként „az életfenntartásához szükséges eszközökért a sport semmilyen ágát nem kultiválta.” E szabályhoz tapadt később az *ortodox* jelző (Magyarországon az 1920-as évek elején), mivel a sportolók egyre több juttatásban részesülhettek (felszerelés, villamosjegy, szélsőséges esetben a kiesett munkabér megtérítése). Aki az amatőrszabályt (titokban) megsértette, legyen az egyesület vagy sportoló, *álmátőr*. Ha egy sportágban nemcsak legitimé, hanem legálissá is vált, hogy a sportolók fizetést kapjanak, akkor a sportoló, illetve a vele szerződéses viszonyban álló sportegyesület *professzionista*.

⁴ Az újságokban található összeállítások is jelezték és jelzik ma is, hogy a csapat milyen játéktípusban áll fel: az azonos csapatrészekben szereplő labdarúgókat vesszővel, a különböző csapatrészeket gondolatjellel választják el egymástól (lásd a 23. lábjegyzetet).

tervszerű, ésszerű játékot értünk, amely a legjobb eredmény elérése céljából a körülményekhez alkalmazkodik” (Csanádi 1978: 35). A taktika fejlődéséhez kezdetben új technikai elemek járultak hozzá (pl. a labdaátvétel „felfedezése” tette lehetővé a labdavezetést, cselezést; a rúgótechnika fejlődése a passzolást, s ehhez kapcsolódóan a helyezkedés – mint taktikai elemek – alkalmazását). A játéktípus inkább hétköznapi (publicisztikai), mintsem szakterminológia, a taktika és a technika „ötvözetét” jelenti: éppúgy olvashatunk skót stílusról (rövidpasszos játék, tehát a stílus egy taktikai elemet jelöl), mint brazil stílusról (improvizatív, itt a stílus a technikára utal).

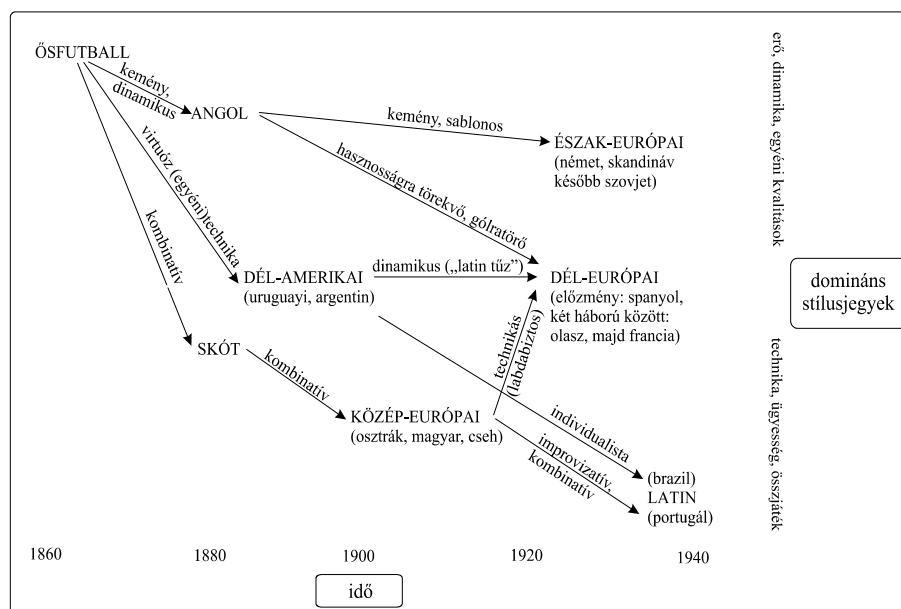
Az angol kollégiumokban játszott ösfutball individualizmusa, ahol mindenki támad – Csanádi Árpád találó elnevezésével élve: a rendszertelenség rendszere –, akkor változott meg, amikor a játékosok rájöttek, hogy *összjátékkal* sikeresebben tudják céljukat elérni (Csanádi 1978: 19). Ahogy elterjedt az összjáték (amit elsősorban a skótok részesítettek előnyben), a magasabb technikai tudás, úgy változott meg a taktika és a játérendszer: a csapatok – védelmüket erősítendő – egyre több játékost vontak el a csatársorból. Az 1920-as évek végéig a csapatok gúlarendszerben játszottak, a kapus előtt két hávéd, három középpályás és öt támadó helyezkedett el. A 19. században két *stílus* uralta a labdarúgást, az angolok erőfutballja (kick and rush – rúgd és fuss), illetve a skótok kombinációs stílusa. Az elszigetelt Dél-Amerikában „temperamentumos” stílusban játszottak: keményen, az egyéni játékot preferálva, és sokat cselezgetve próbálták a játékosok ellenfelük kapuját megközelíteni. A 20. században a labdarúgás „új szereplői” nemzetközi mérkőzéseken és a hazájukba érkező külföldi játékosoktól tanultak futballozni. Ellenfeleiktől, illetve a náluk szereplő labdarúgóktól, edzőktől vették át azok stílusát, de több esetben az eredetit megváltoztatva új stílust is létrehoztak (lásd az 1. ábrát, mely meglehetősen vázlatos képet ad a játéktípusok kialakulásáról). Noha a különböző stílusok közötti határ ma már egyre inkább elmosódik, mégis szembeötlő, hogy az egyes nemzetek futball-sportjában először *sikeresen* alkalmazott játéktípus meglepően tartós diszpozícióvá alakul át.⁵ Egy magyar futballista még ma is szeretné *játszani* a futballt, az angolok még mindig abban az – azóta persze kifinomultabb – „kökemény” stílusban és nagy tempót diktálva játszanak, melyet a futball hőskorában, a rideg világú kollégiumokban megtanultak. Az olaszok az 1920-as évek végén egy nagyon kemény, védekező, kontratámadásokra épülő rendszert és játéktípust alakítottak ki, csapataik ma sem szokták ellenfelüket kapujukhoz szegezni. A németek évtizedeken át játszottak skót stílusban, mérsékelt sikerrel (jellemző, hogy Magyarországon a skót stílust kezdetben berlininek nevezték).⁶ Az 1930-as években azonban sikeresen alkalmazták a kötött posztokat előtérbe helyező WM-rendszert, sok bírálójuk még ma is „monotonnak, ötlettelennak és sablonosnak” látja játékukat (bár közvetlen ok-okozati össze-

⁵ A futballtudás (stílus, rendszer, technika, taktika) elsajátítása egy hosszú tanulási folyamat eredménye, ráadásul a már begyakorolt stílus nemzedékről nemzedékre hagyományozódik át. Több futballista is beszámolt arról, hogy a grundokon olyan elemeket gyakoroltak, melyeket a „nagyoktól” láttak (pl. Sárosi 1989: 9–10), az Aranycsapat tagjai pedig Sárosi nemzedékétől tanultak futballozni, később Alberték Puskáséktól, Nyilasiék Albertéktől stb.

⁶ 1924 karácsonyán a *Nemzeti Sport* interjút készített Karl Koppehel játékezővel, a brandenburgi futballszövetség ügyvezető elnökével. Koppehel szerint a német labdarúgók lassúak és nem elég kemények. „Azt mondják, a futball: harc. Nos ez a harc a német fiúk részéről sohasem látható. Agyon kombinálnak mindent.” (NS 1924. XII. 24.)

függés nem mutatható ki, mégis érdekes képzettársításra adhat okot, hogy a németek a hitlerizmus éveiben gyorsan átveszik azt a WM-rendszert, amely minden játékosnak pontosan kijelöli helyét, s egyben megkívánja, hogy mindenféle improvizációról lemondjanak). A svéd futballra nagy hatást gyakoroltak az angol edzők és játékosok, ma is úgy tartják őket számon, mint akik „brit futballt” játszanak. A kontinensen a régi közép-európai kombinatív-improvizatív stílus kései (és utolsó) utódai a portugálok. Ebben talán az is közrejátszik, hogy az 1920-as évek végétől a három nagycsapatot (Sporting, Benfica, Porto) szinte kizárólag magyarok edzették, a Benficát trenírozó Hertzka Lipót 1938-ban joggal jelenthette ki: „Portugáliában imádják a magyar futballt” (NS 1938. I. 7.).

1. ábra Játékstílusok eredete és jellemző vonásaik⁷

⁷ A futballban jártas olvasó e „stílustérképből”, az egyes játékstílusok közötti kisebb vagy nagyobb távolságból arra is választ kaphat, miért tartják ma Magyarországon a brazilok futballját „látványosnak” (egy angol szurkoló erről nyilván másképp vélekedne), miért olyan népszerű nálunk a portugál labdarúgás, vagy miért látjuk olyan sötét színben az erőfutballra épülő távolkeleti labdarúgást. De arra is választ kaphatunk, hogy a mai angol bajnokságban miért szerepel annyi skandináv játékos, míg a világot előzőnlő brazil (vagy portugál) labdarúgók közül szinte egy sem.

A közép-európai játéktípus Magyarországon

A két háború közötti magyar futballvándorlás összetevőinek bemutatásakor – bár céljaink több szempontból is különböznek – néhány kérdésben más álláspontot képviselvek Hadas Miklós néhány évvel ezelőtt publikált írásához képest (Hadas 1999). Hadas a futballmező kialakulását a politikai mező, illetve az aktorok diszpozíciós kelléktárának változásaival szemlélteti, azzal a céllal, hogy bemutassa az 1950-es évek Aranycsapata újszerű játéksziszterének, illetve stílusának előzményeit. Kiindulópontja Christian Bromberger feltevése, vagyis az, hogy a „korai időkben ... kapcsolat volt létesíthető a játéktípus és a játékosok társadalmi beágyazottsága között” (125. old.). A játékosok kollektív diszpozíciói és játéktípusuk között homológ viszonyt tételez fel, azzal a megszorítással, hogy a futballszakma professzionalizálódásával „csökken annak az esélye, hogy a játék szorosan vett taktikai-stratégiai elemeit és a futball világának környezeti tényezőit közvetlenül összekapcsolhassuk” (127. old.). Az angol és skót stílus társadalmi gyökereinek analógiájára elemzi a Ferencvárosi Torna Club (FTC) és a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK) korai játéktípusát. Az angolok erő- és skótok kombinatív stílusa „viszonylag kézenfekvő módon értelmezhető a (vidékiek) individualitáson nyugvó angol dzsentri-nemesi éthosz és a (városias) skót kollektivisták munkásszolidaritás szembenállásaként” (126. old.). Magyarországon viszont az FTC preferálta az angol, az MTK a skót stílust, így „a konnotációk eltérnek a skót–angol derbitől, hiszen a piramisformáció inkább egyfajta polgári rafinéria megnyilvánulásáról, míg a »rúgd és fuss« inkább az alulról jöttek erődemonstrációs kényszeréről tanúskodó diszpozicionális meghatározottságokra utal” (128. old.).⁸

A fenti, kétségtől vonzó és továbbgondolásra érdemes szociológiai modellel szemben úgy gondolom, hogy a játéksziszter, taktika, játéktípus és csoportkarakter között (Magyarországon legalábbis) még a kezdetekben sem mutatható ki homológ kapcsolat.⁹ Álláspontom szerint a játéktípusok kialakulása szempontjából nem a játékosok vagy klubvezetők társadalmi beágyazottsága fontos, hanem az, hogy az adott játéktípus a labdarúgók kiktől (milyen edzőktől, játékosoktól, csapatoktól)

⁸ Az idézetben zavaró lehet, hogy összekeveredik a stratégia két eleme, a játéksziszter (piramisformáció) és a taktika („rúgd és fuss!”). Természetesen piramis (gúla) formációban is lehet a „rúgd és fuss!” taktikáját követni: „Független a játéksziszter az egyes országokban kialakult sajátos játékmódtól, taktikától is. Játékfelhasználási különbség tapasztalható az európai vagy latin-amerikai futball között, az alkalmazott játéksziszter ettől függetlenül lehet ugyanaz.” (Csanádi 1978: 13)

⁹ Talán sikerrel kecsegtető vállalkozás lenne, ha a különböző játéktípusok és az adott kultúrában uralkodó férfidiszpozíciók között keresnénk homológ kapcsolatokat (melynek hatása más szférákra is kihat, egy példával illusztrálva elmondhatjuk, hogy az argentin és brazil férfi között olyan a kapcsolat, mint a kemény argentin és a játékos brazil futball, illetve a tangó és a szamba között). A tanítók stílusa döntő hatással van egy országra (az egyes klubok) játéktípusára, de ezzel még nem tudunk választ adni arra, hogy a játékosok miért tudnak egyes játéktípusokat sikeresen alkalmazni, másokat viszont nem (például a németek kezdeti, sokpasszos játéka nyomtalanul eltűnt, míg a sablonos erőfoci tartósan megmaradt). De arról sem feledkezhetünk el, hogy az angoloknak nem voltak tanítómesterei. E kérdések megválaszolásában azonban messze túlnő a tanulmány keretein.

tanulták meg.¹⁰ A korai időkben az egyes játéktílusok közötti „versengés” mögött én nem az egyes társadalmi csoportok eltérő diszpozícióit vélem felfedezni, e küzdelem a taktika–ellentaktika terminusokkal írható le.

Míg az osztrákok – részben cseh közvetítéssel – a skót iskolát követő berlini stílust vették át (Boros 1903), az 1897-ben alakult első magyar futballcsapat, az első két bajnokságot (1902, 1902) megnyerő Budapesti Torna Club (BTC) a *kick and rush* angol stílust preferálta. Játékosaik „folyamatosan rohannak előre, s az útkukba kerülő ellenfeleket gyakran egyszerűen fölrúgják; sok esetben a labdát a kapussal együtt pofozzák a hálóbá” (Hadas–Karády 1995: 95–96), így aztán a „hun-avar tempó ... öldöklő volt minden bécsi csapatra” (Boros 1903). A csapat több játékosáról meglepően sokat tudunk: Yolland oxfordi diák, Klebersberg postafőtanácsos, Ray építész- és vegyészmérnök, Hajós Alfréd olimpiai úszóbajnok ismert építész, Róka gimnazista, majd hivatalnok, Stobbe a *Sport-Világ* főszerkesztője, Manno Miltiades Bácska egyik legtehetősebb gabonakereskedőjének fia volt. Zavarba ejtő lehet, ha itt is valamilyen diszpozicionális homológiát keresünk, hiszen e meglehetősen magas társadalmi pozíciójú *urak* – hasonlóan az FTC (feltehetően) „alulról jött” játékosaihoz – mérhetetlenül durván, és rendszer nélkül futballoztak.¹¹ A BTC volt az FTC tanítómestere, így a ferencvárosiak is hasonló stílusban játszottak, a támadásra összpontosítottak, meglehetősen rendszertelenül álltak fel, és nagyon sokat futottak. A támadójáték központi figurája, a szélsőcsatár nem kipasszolgatta vagy kicselezte a védőt, hanem hosszan elrúgta felette vagy mellette a labdát, majd lefutotta ellenfelét (ha annak pechje volt, jött a *rempli*¹²), és a kapu elé passzolt. Tudjuk azonban, minden csapat célja, hogy az ellenfél taktikájára egy megfelelő *ellentaktikával* válaszoljon. „Ha a szemben álló csapat jobb erőben van, mint mi, akkor pontos adogatások-

¹⁰ Vajon a különböző taktikák s az azokat preferáló csapatok mögött tudunk-e egyáltalán azonosítani különböző társadalmi csoportokat? Az FTC-t ferencvárosi kispolgárok és szak munkások alapították, az MTK mögött pedig gazdag belvárosi zsidó polgárok álltak (Hadas 1999: 128). De tudjuk-e a labdarúgókról, hogy milyen társadalmi helyzetűek voltak? A futball terjedéséhez jelentősen hozzájárult a folyamatos játékosvándorlás, sokszor előfordult, hogy egy játékos (akár különböző néven) egy hétvégén két-három különböző csapat mérkőzésén szerepelt. De tudjuk azt is, hogy a játékosok sokszor véletlenszerűen kerültek egyes klubokhoz, a grundokról a csapatok intézői játéktudásuk alapján emeltek ki tehetségesnek vélt fiúkat. A játéktílus szempontjából az első években az is teljesen indifferens volt, hogy az egyes klubok élén kik álltak. Véleményem szerint a mecenatúra vagy menedzsment játéktílusra gyakorolt hatása (pl. edzők, játékosok szerződtetésével, egy bizonyos játéktílus preferálásával) csak akkor válik jelentőssé, amikor a klubokban már tervszerű csapatépítés folyik.

¹¹ A rejtély megoldása: még ma is (!), amikor a játékosok először lépnek nagypályára (amely egy „kezdő” számára beláthatatlan, bejátszhatatlan és befuthatatlan), látható, hogy mindannyian a labda körül tömörülnek, céljuk annak megszerzése, illetve elfutás és kapura törés, akaratlanul is a „rúgd és fuss!” jegyében játszanak. Ez teljesen független a labdarúgók szár-mazásától, kollektív diszpozíciótól.

¹² „A csatárok minden támadásnál fussanak neki az ellenfél háttérőinek, a futólagos, könnyű félretologatás (leichtes Rempeln) elegendő” – ajánlotta a *Sport-Világ* egyik korai cikke a támadóknak (1897. IV. 18.). A BTC-s Klebersberg Géza visszaemlékezése szerint (SH 1936. IV. 1.) a rempli: „Testtel-mellel bele ... a labdát elvinni, az embert lefektetni.” Klebersberg ezt a stílust korántsem tartja olyan visszatetszőnek és brutálisnak, mint a mai, vagy akár a hetven évvel ezelőtti olvasó, hiszen a magyar futball hőskorában „nem voltak primadonnák, nem volt business, akkor még férfiak voltak a férfiak...”.

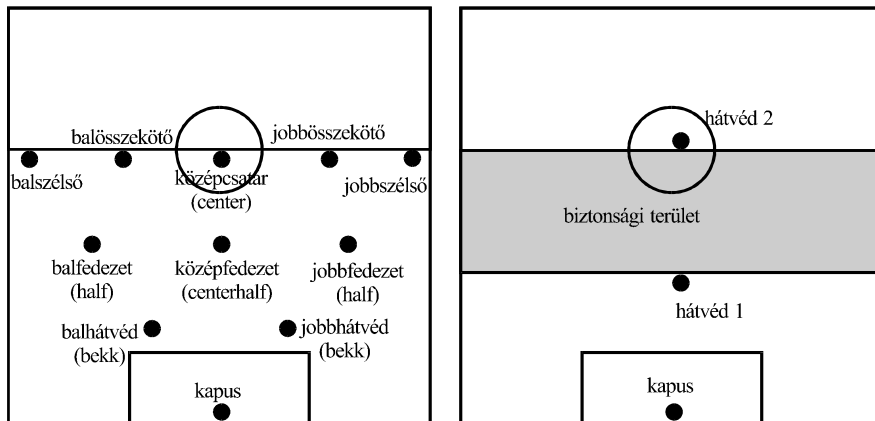
kal sokáig kell tartanunk magunknál a labdát, lassítanunk kell a játékot” (Csanádi 1978: 45). Az MTK és még néhány klub labdarúgói épp azt tették, amit évtizedekkel korábban a skótok az angolokkal szemben, az erőteljes, rendkívül kemény játékosok elől igyekeztek „eldugni” a labdát. Ahogy a rövidpasszos játékot előnyben részesítő csapatok játékosai egyre biztosabban bántak a labdával, úgy nőtt annak esélye, hogy a rájuk rontó ellenfelüket kipasszolgassák. E stílus háttérében felesleges valamiféle polgári rafinéria magvait keresnünk. Akkor először is meg kellene magyaráznunk, hogy a keresztény-arisztokratikus – sokszor az antiszemitizmus határát súroló – Magyar Atlétikai Club játékosai miért játszottak szintén ilyen stílusban. Másrészt az is jól dokumentálható, hogy ezt a stílust az MTK-ban a lengyel és spanyol válogatott, illetve a Barcelona későbbi edzője, Pozsonyi Imre honosította meg. A gyenge testfelépítésű, hosszú passzokra képtelen Pozsonyi (Rejtő 1969: 20) „plántálta át a skót iskola elveit Magyarországra. ... Már gyerekkorában látta a prágai Slaviát, sőt angol, skót csapatokat Bécsben is, Prágában is. Ezek játékának megfigyelése nyomán lett híres jelszava: »Gyerekek! A fű alatt passzolni, a fű alatt!«.” (Hoppe 1970: 39) Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az MTK első nemzetközi mérkőzését 1903-ban a profi Southamptonnal vívta.¹³ Az angol csapat „nálunk addig ismeretlen lendülettel, villámgyors átadásokkal játszott, gyorsan kombinált, nem tartogatta senki a labdát, és szinte hibátlan összjátékkal tört előre újra meg újra. ... Ilyen hasznos, példamutató játékban addig sohasem volt még része az MTK-nak. ... Talán ennek az akkor oly fájdalmas vereségnek köszönheti az MTK azt is, hogy alig egy év múlva megnyerte a magyar labdarúgó-bajnokságot!” (Rejtő 1969: 21)

Amikor az MTK a skót stílust, a rövidpasszos játékot preferálta, nem pusztán a BTC-vel és az FTC-vel szemben határozta meg, építette ki játékstílusát, de egyben a modern football pártjára is állt. Az kétségtelen, hogy az egyes játékrendszerekben többféle stílusban is lehet játszani, viszont a játékrendszerek többségének (például a gúlának vagy a WM-nek) van egy „ideális” taktikája. A gúlarendszernek megfelelő taktika pillére a második, 1866-os lesszabályon alapuló lestaktika, amely szerint a támadó csak akkor állt lesen, ha közte és a kapu között az ellenfélnek legfeljebb két játékosa tartózkodott. E védelmi taktika lényegét a 2. ábra mutatja:

¹³ A tanulás fővonalát Magyarországon nem a külföldi játékosok importja, hanem a nemzetközi mérkőzések rendezése jelentette. A BTC 1897 és 1910 között 130 nemzetközi mérkőzésen szerepelt, ebből 90-szer Budapesten. Az FTC 1914-ig 123 nemzetközi mérkőzést játszott (82-t Budapesten). Az MTK ezalatt 109 nemzetközi mérkőzésen szerepelt, ebből 69-szer Budapesten (BTC 1885–1910 é. n.; Nagy 1974: 7–22; Vedres 1963: 205–216). Vendégként mindhárom csapat jórészt Bécsben, esetleg Prágában fordult meg.

2. ábra

A gúlaalakzat és leltaktikája

Ha egy csapat támad – miként azt a második rajz mutatja –, egyik hátvédje biztonsági okokból hátul marad, a másik védő átmegy a felpályán, ezzel egy biztonsági terület jön létre. Ha az ellenfél csatára e területre lép és labdát kap, akkor lesen áll. Vagyis taktikai szempontból a védők területet védenek (hiszen tulajdonképpen két hátvéd vigyáz öt csatárra), a támadók feladata pedig az, hogy – elkerülendő lesre futásukat – *sok passzal és csellel* átjussanak a védelmi falon. Nincsenek hosszú átadások, nincsenek beívelések szélről: a támadás vonalban fut, a szélsőcsatár inkább az összekötőnek passzol, az pedig a centernek, aki nem fejel, és nem is „bombáz” kapura, csupán bepasszolja a hálóba a labdát. Adott tehát egy általánosan elterjedt *játékrendszer* (gúla), aminek megfelel egy *taktika* (sokpasszos játék), és annak kivitelezése speciális *technikai* képzettséget (labdabiztosság, improvizációs készség) feltételez. A skót (s az erre épülő közép-európai) stílus azonban nemcsak a gúlarendszernek felelt meg jobban, hanem a budapesti játékosoknak is. Ez a stílus kerüli az erőt (hátvéd és csatár ritkán ütközik), nem szükséges hosszú sprinteket futni, tehát a sikeres játék nem tételezi fel olyan készségek és erények birtoklását és *elsajátítását*, melyeket például egy angol kollégium kemény, aszkétikus világában lehet megszerezni. E rendszerben és e stílusban a játékos olyan erényekre (cselezés, rövidpasszos játék) támaszkodik, melyek maradéktalanul elsajátíthatók egy grondon, rongylabdával játszva.

A profi labdarúgás előzményei

Hadas Miklós cikkében a labdarúgó-taktikák és stílusok történeti változásainak elemzésén keresztül bemutatta azt a szerepet, melyet az FTC–MTK, illetve osztrák–magyar futball-derbiken megerősödött magyar futball az európai labdarúgásban betöltött. „Ahogy a magyar derbi a zsidók és németek közötti asszimilációs versenyfutás szimbolikus megnyilvánulásaként is fölfogható, az osztrák–magyar derbi – osztrák és magyar nézőpontból egyaránt – előbb a monarchiabeli dominanciáért, később a kontinens futballválogatottjai közötti elsőségért folytatott versengés szimbolikus kifejezője. ... Egy olyan versengése, amely mögött – miképpen a skót–angol esetben – évszázados nemzeti sérelmek, ill. szorongások állnak” (Hadas 1999: 130). A játék (szimbolikus) tétje tehát túlmutat a mezőn, és akik e téteket felismerik, hajlandók is áldozni (investálni) azért, hogy a játszma sikere által mind szimbolikus, mind gazdasági értelemben a lehető legkedvezőbb pozícióba jussanak. Hadas releváns szociológiai és társadalomtörténeti magyarázatot nyújt tehát az egyébként nehezen megmagyarázható tényre, hogy olyan kis országok, mint Ausztria, Skócia vagy Magyarország miként tudtak európai futballhegemóniára szert tenni. Bár nem fogadom el a játéktílusok csoport-diszpozicionális meghatározottságát, Hadas állításaiból kiindulva úgy vélem, *közvetett* kapcsolatot mindenképpen felfedezhetünk az egyes csapatok által preferált játéktílusok és e klubok társadalmi beágyazottsága között. A századelőn a budapesti klubok jelentős részében tűntek fel angol és osztrák játékosok, az FTC azonban szinte tűntetőleg csak magyar játékosokat szerepeltetett: a futballtaktika alakulását egyfajta „szerves magyar fejlődésnek” tekintették. Az MTK viszont az 1910-es évektől brit edzők és játékosok importja révén tudatosan igyekezett futballistáinak a legmodernebb európai játéktípust megtanítani. Úgy vélem, e két törekvés mögött kétféle „stratégia”, a „népies” német mellett egy „európai, polgári” zsidó asszimilációs elkötelezettség húzódik meg. Talán nem indokolatlan feltételezni, a zsidók itt is olyan közvetítő szerepet töltöttek be a nyugati (esetünkben brit) modernizációs minták helyi alkalmazása terén, mint például a „modern” művészeti irányzatok, vagy akár új politikai ideológiák támogatásában. Már csak azért is indokolt ezt feltételezni, mert ez a futballmodernizációs szerep a klubhoz kötődő identitás fontos része volt. Ezt támasztja alá Fodor Henrik, az MTK egyik irányítójának a klub negyedszázados fennállására írt könyvének egy gondolata, amivel a futball egykori bevezetését indokolja: „A klub reagálását minden új sportmozgalom iránt nem kell kiemelni, hiszen egész alakulása, 10 éves működése szakadatlan láncolata az újért való harcnak, a sport terepére tágításának” (Fodor 1914: 34).

Fodor érvelésében viszont – vélhetően önkéntelenül – összekeveredik a modernizáció ideológiája a haszonszerzés praktikumával: a BTC és az FTC „nagy sikerei, az ezekből származó anyagi jövedelem odajuttatják az MTK-t is, hogy feladja e sporttal szemben táplált konzervativizmusát” (Fodor 1914: 34, kiemelések tőlem – Sz. P.; a magyar profizmus előzményeiről: Szegedi 2003a). Az MTK bevétele 1897-ben 8.340 korona volt. Kezdetben elzárkóztak a futball bevezetésétől, így a klub tagjainak száma az 1896-os 300-ról 1901-re 62 főre, bevételük négy év alatt negyedére, 2.679 pengőre esett vissza. A klubot az eljelentéktelenedés fenyegette, ezért mégis

felállították a futballszakosztályt: a klub bevétele 1903-ban meghaladta a 6.000, 1904-ben a 10.000 koronát (Fodor 1914: 43). A magyar játékosokat már a 20. század első évtizedének végén titkos juttatásokban részesítették (Hegyi 2003), és a nemzetközi mérkőzések is jövedelmezőek voltak, 1904-ben például az MTK bevételeinek közel tíz százalékát egyetlen mérkőzés, az angol Corinthians vendégszereplése tette ki (Fodor 1914: 40). Még szembetűnőbb e kettős, modernizációs és gazdasági szerep, amikor az 1910-es évekre az FTC és MTK, illetve az osztrák és magyar válogatott rivalizálása már tízezreket vonz ki a pályákra. Az 1910-es évek elején először az FTC, majd az MTK is 20.000 fő feletti befogadóképességű – részvénytársaságok által irányított – pályát épített (a budapesti pályákról: Zeidler 2000). Nagy befogadóképességű pálya, sok néző, magas bevétel – rövidesen kitört a – korabeli elnevezéssel élve – „pályaharc”. A *Sporthírlap* 1912-ben arról írt, hogy „mióta elkezdődött a versengés az FTC és az MTK pálya között, mintha másodrangú szerepe volna, egészen háttérbe szorult volna a sport” (*SH* 1912. V. 6.). Fél évvel később a lap már a két pálya (tehát nem két csapat!) közötti *háborúról* írt vezércikket. „Lehetetlenség meg nem látni, hogy a sport kezd alárendelt szerepet játszani a pályák forgalmának növelése mellett” – tette hozzá a *Sporthírlap* (1912. X. 7.).

Az FTC ekkor szerződtetett először brit szakembert. Jellemző módon az angol Gannon erőnléti (!) edző volt, aki például azt tanácsolta egyik játékosának, hogy „ne úgy eddtek, mint a többiek, akik egymásnak passzolnak, kapura lövöldöznek, hanem gyors futásomat fejlesszem tovább” (Major–Nagy–Várszegi 1974: 33). Az 1910-es évek elején viszont az MTK már tudatosan készült átvenni a hegemoniát. Trénernek szerződtették John Tait Robertsont, a londoni Chelsea egykor sokszoros skót válogatott játékosát, akitől Edward Shires szerint „két év alatt (1911–1913 – Sz. P.) többet tanultak a magyarok, mint amennyit mástól tíz év alatt tanultak volna” (*NS* 1933. III. 15.). Szintén ekkor került a csapathoz az angol Joseph Lane, aki 1911 és 1913 között 29 bajnoki mérkőzésen 23-szor talált az ellenfél hálójába (Lane játéktudását jelzi, hogy 1913 nyarán az angol bajnok Sunderland játékosa lett, és az angol kupa döntőjében is pályára lépett). 1913-ban az angol Holmes lett az MTK edzője, hat év után ismét bajnoki címet ünnepelhettek, és először fordult elő, hogy a bajnokságban mindkétcszer legyőzték az FTC-t. 1915-től már az a Jimmy Hogan a klub trénera, aki világhírűvé tette az MTK-t, és aki Európa minden részén feltűnt, ahol jó futballt akartak csinálni.¹⁴ Hat évig edzette a kék-fehéreket, jórészt neki köszönhetően alakult ki a közép-európai stílus, melyet rövidesen minden magyar csapat átvett, és melynek elemei még ma is

¹⁴ Csúpn néhány állomás Hogan életéből: osztrák olimpiai válogatott, kétszer volt az MTK edzője, közben a húszas évek elején a svájci Young Boysnál is dolgozott, 1926-tól 1929-ig a Közép-Német Labdarúgó Szövetség trénera, 1929–1932 között a Dresdner FC-t, 1932-től a Racing Paris-t edzette. 1935-től előbb a másodosztályú angol Fulham, majd az osztrák válogatott egyik edzőjeként vidéki gőcpontokon dolgozott. Természetesen nem Hogan volt az egyetlen angol edző, aki Közép-Európa több országában megfordult. Például Fred Burgess az MTK mellett edzette az olasz Speziát, Padovát és a Milant is, a szintén angol Robert Crompton a prágai német DFC után a lengyel Polonia Warszawát tornírozta.

könnyen azonosíthatók a magyar futballban.¹⁵ 1914-től 1925-ig az MTK minden hivatalos bajnokságot megnyert, és bebizonyították, hogy a futballt gazdasági alapokra helyezve lehet a leghatékonyabban játszani.¹⁶

A még csak csírájában kialakuló futballgazdaság fontos előfeltétele, de egyben következménye is volt, hogy radikálisan átalakult a futballszféra (mint mező) struktúrája. A századfordulón a klubok élén (többnyire keresztény) „úriemberek”, jómódú polgárok álltak, vagyis a sport irányítói a testedzés jelentőségét egyrészt a szórakozásban, másrészt saját, illetve sportolóik energiáinak levezetésében látták. Ekkor tehát a labdarúgók a többi sportolóhoz hasonlóan egzisztenciálisan nem profitáltak, de nem is függték sporttevékenységüktől. Az 1910-es évek közepe már a labdarúgásból hasznot húzó „futballprimadonnák” kora, és a klubok vezetésében is egyre nagyobb hatalomra tettek szert azok, akiknek szeme előtt nem pusztán a testedzés, „nemes” céljának előmozdítása lebegett. A szerepek radikálisan megváltoztak. Kirívó példa erre, hogy az 1910-es évek közepén a futballsport élén – mint a Magyar Labdarúgók Szövetsége (MLSZ) elnöke – Pallavicini György örgróf állt, tíz év múlva a zsidó származású MTK-vezető (civilben tőzsdebizománys), Fodor Henrik lett a kettévált szövetség profi táborának vezetője.¹⁷ A profi szövetségben, a profi klubok intézői között jóformán csak zsidó származású vezetőkkel találkozunk, akik gazdasági alapon, és nem valamiféle ideológia mentén szervezték a futballéletet. De a labdarúgók is kicserélődtek. A *Magyar Zsidó Lexikonban* (Ujvári 1929: 300) található, legalább ötszörös válogatott zsidó származású játékosok jegyzékéből látható: míg a század első és második évtizedében vélhetően alaposan felülreprezentált volt a zsidóság ebben a sportágban, addig az 1920-as évek elejére-közepére szinte eltűntek a futballpályákról. Bár pontos adataink nincsenek, joggal tételezhetjük fel, a polgári egzisztenciákat felváltották a *labdarúgás munkásai*, akik oda mentek futballozni, ahol *munkájukat* megfizették. 1920 után a külföldi *keresletet* a megnövekedett érdeklődés által generált profizmus jelentette, melynek okai között éppúgy megtalálhatjuk a nagyvárosi életmód átalakulását, mint a futballnak politikai-szimbolizációs szerepet szánó olasz fasizmus sportpolitikáját. A *kinálati* oldalon pedig a háború, a forradalmak, a megszállás, majd Trianon következtében nyomorgó, hazájukat elhagyó magyar futballistákat találjuk, akik a korszak modern futballjának legkiválóbb ismerői voltak.

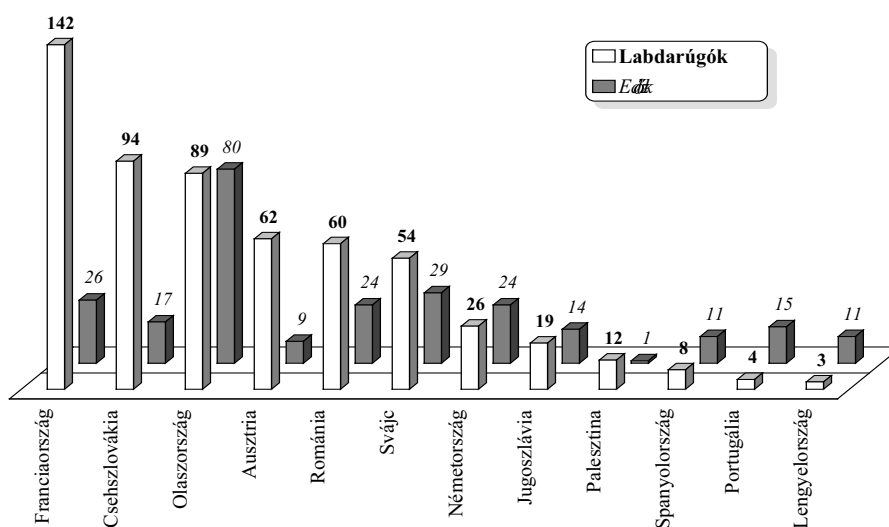
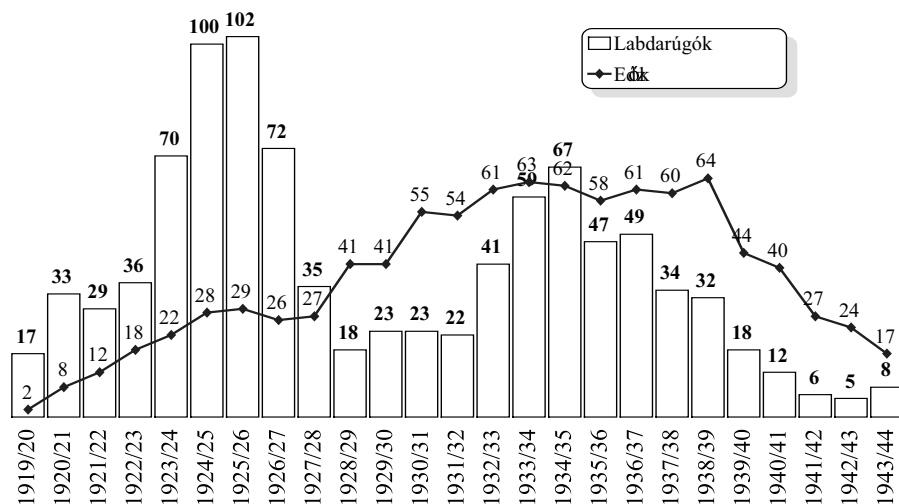
¹⁵ Amikor manapság, a felgyorsult futball korában a magyar játékosok még mindig rövid oldalpasszokkal, és nem hosszan előrevágott labdákkal operálnak, amikor szívesebben cseleznek, mint futnak, amikor nem lőnek messziről, hanem a kapu előtt is továbbadják a labdát, amikor nagyon lassan szövik akcióikat, amikor képtelenek felvenni külföldi ellenfeleik tempóját – akkor joggal állíthatjuk: a ma már (többnyire) elavult játékelemek tartós diszpozícióvá alakultak, és a magyar pályákon még ma is Hogan mester kései tanítványait látjuk.

¹⁶ Nemcsak brit edzőket hozattak, hanem a grundok gyerekei helyett, illetve mellett a leg jobb magyar játékosokat tudták magukhoz csábítani: 1911 – Konrád I. Jenő (BAK), 1914 – Schaffer Alfréd (BAK), 1916 – Schlosser Imre (FTC), 1917 – Orth György (Vasas), Braun József (VAC), Feldmann Gyula (FTC), Kropacsek Ferenc (RTK), 1920 – Guttmann Béla (Törekvés).

¹⁷ A profik és amatőrök állandó harcában csak ritkán – extrém esetekben – hirdetnek győztest. 1926-ban az MLSZ-ben kettévált a két tábor. Jelképes, hogy az MLSZ élén magas társadalmi pozíciójú elnökök, többnyire országgyűlési képviselők (Friedrich István, Dréhr Imre, Usetty Béla) álltak, a futballsport lényeges kérdéseiben viszont a profik vezérei döntöttek.

3. ábra

Külföldön szereplő magyar labdarúgók és edzők száma 1944-ig évenként (1. grafikon), és országoként (2. grafikon)

Magyarok a „szomszédban” (1919–1926)

1919-ben az FTC és az MTK Németországban, illetve Ausztriában túrázott. Új fejezet nyílt a futballexpanzió történetében: korábban jórészt külföldiek jöttek Magyarországra, és bár mindkét budapesti egyesület szerepelt már külföldön, hosszabb túrára most mentek először. Megfordult a korábbi tendencia, a két háború között magya-

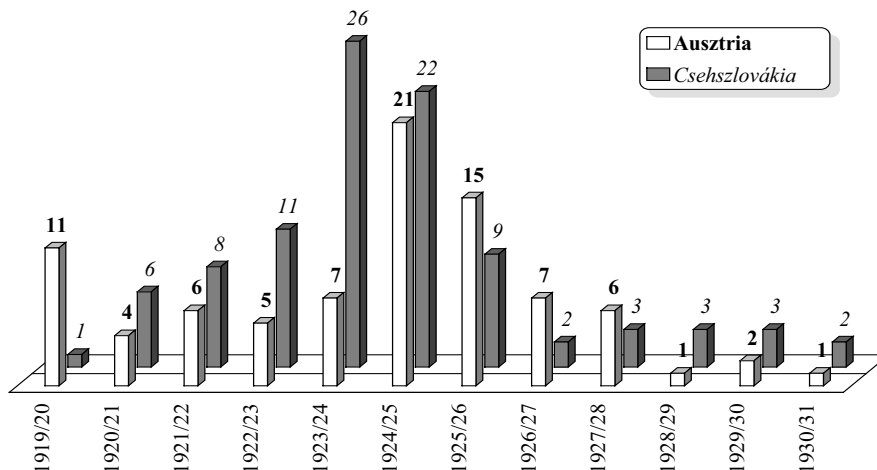
rok járták Európát. Pontos statisztikák nem állnak rendelkezésre, becslésem szerint magyar csapatok a két háború között mintegy 2.500–3.000 nemzetközi mérkőzést játszottak, ennek legalább kilencven százalékát külföldön.¹⁸

Az MTK 1919-es német túráján nagy különbségű győzelmeket aratva mutatta meg, hogy a budapesti csapat Európa egyik vezető klubja lett. A zavaros magyar politikai helyzet viszont számos labdarúgót elriasztott a hazatéréstől. A legkülönbözőbb okokat találhatjuk az egyes labdarúgók távozásra mögött. Egyrészt a zsidó játékosokat a „fehér” Budapest riaszthatta el az országból, de akadt, akit a Tanácsköztársaságban betöltött szerepe kényszerített távozásra. Így például (az egyébként keresztény) Schaffer Alfrédot, aki Bokányi népbiztos egyik közvetlen munkatársaként, 1919 nyarán egy magyar–osztrák mérkőzés előtt készült fényképen puskával a kezében látható... Másrészt – egy korabeli lap szavaival élve – „külföldön felismerték a magyar futballista értékét” (*SH* 1920. III. 1.), vagyis elsősorban nem a vörös, majd fehér Budapest *taszította*, hanem a bécsi „Lebensmittelschlag” *vonzotta* a budapesti labdarúgókat. Az osztrák főváros elvben amatőr egyesületei ugyanis „élelmezési pótlék” címén fizették játékosait.

Bécsben a Rapid Wien az angol „erőfutballt” preferálta, a lila-fehérben pályára lépő, bécsi asszimilált zsidó polgárok által különösen kedvelt Amateure-ben (ma Austria Wien) több magyar, egykori MTK-játékos játszott a Jimmy Hogantól tanult stílusban. Hugo Meisl, az osztrák labdarúgás kimagasló egyénisége évekkel később elismerte: „A két Konrád valóságos oázis. Színamatőrök és abszolút korrekt urak, a szó legigazibb értelmében. Én tudom a legjobban, hogy mennyi köszönettel és hálával tartozunk nekik, hiszen talán elsősorban nekik köszönhető a bécsi futballiskola mai magas szintje” (*SH* 1924. VII. 22.). A legtöbb magyar (-zsidó) labdarúgót a Hakoah Wien („erő”) foglalkoztatta. A cionista csapat 1925-ben úgy nyerte meg az első osztrák profi bajnokságot, hogy játékosainak mintegy fele magyar volt.¹⁹

¹⁸ Egy évben általában három alkalommal szerveztek magyar klubok külföldi utat, a tavaszi és nyári jelentősége szinte eltörpült a téli túra mellett. Nyáron Skandináviát vették célba a magyarok, télen Ausztriát és Németországot, később Olaszországot, Franciaországot, Spanyolországot, ritkán Portugáliát és Görögországot. 1923/24 telén például 140 nemzetközi mérkőzésen szerepeltek magyar csapatok, ebből 26 alkalommal olasz, 24-szer spanyol, 19-szer osztrák volt az ellenfél (*NS* 1924. I. 10.), az 1930-as években Olaszország mellett már Franciaország volt a legfontosabb úti cél.

¹⁹ Látványos, hogy az első osztrák profi bajnokságot egy cionista csapat nyerte, de nagy hiba lenne ebből messzemenő szociológiai következtetéseket levonni. A két háború között a *legjobb* osztrák játékosok között tudomásom szerint éppúgy nem voltak felülreprezentáltak a zsidók, mint Magyarországon, ráadásul a bécsi klubok versengése jórészt két csapatra, az Amateure-re és a Rapidra korlátozódott. A Hakoah ugyanis csak epizódszerepet töltött be az osztrák futballban: 1921 és 1937 között szerepelt az élvonalban, egy első és egy második hely mellett néhányszor a középszintben, de inkább a tabella végén szerepeltek, 1930-ban egy évre ki is estek az első osztályból. Nagyjából hasonló szerepet játszottak az osztrák futballban, mint Magyarországon a III. ker., vagy a Nemzeti. A dolgozatban többször hivatkozott nemzeti bajnokságok végeredményei a www.rsssf.com honlapon találhatók.

4. ábra**Magyar labdarúgók Ausztriában és Csehszlovákiában**

Ahogy nőtt 1919-ben az Ausztriában, illetve a szomszédos országokban szereplő magyar labdarúgók száma, úgy vetődött fel egyre gyakrabban a magyar szövetség vezetőiben a kérdés: hogyan lehet ezt az egyre duzzadó futballista-áradatot megállítani? Az országon belüli átigazolásokat (különböző megszorítások alkalmazásával) a helyi szövetségek szabályozták, a nemzetközi szabályok viszont előírták, hogy a külföldre tartó játékost nem tarthatja vissza a honos szövetség. A szerencsésebb helyzetű országok klubjai tehát tömegesen csábíthatták magukhoz a szegényebb sorsú labdarúgókat. Az MLSZ már 1919 őszén kérte, hogy az osztrák szövetség is vesse be a Magyarországon 1912-ben életbe lépett Lex Owen-t.²⁰ Az osztrákok ezt elutasították, mire az MLSZ-ben a külföldre vándorolt labdarúgók játékjogának függesztését, illetve az osztrákok bojkottálását tervezték, „semhogy tovább is eltérjék azt az alantas jellegű, megalázó kapcsolatot, amely ma Budapest és Bécs között fennáll” (*SH* 1919. X. 10.). Az osztrákok végül megszorításokkal elfogadták a Lex Owen-t, vélhetően az osztrák–magyar mérkőzések extra bevételeinek kiesésével fenyegető bojkottveszély miatt.²¹ Ez volt az első játékoskartell megállapodás, amihez hasonló szerződések több ország között is kötöttek a következő években (mind-

²⁰ 1912-ben az MTK több külföldi játékost szerződtetett, utoljára az angol Robert Owent. Az MLSZ ekkor hozta a Lex Owen-t, amely szerint külföldi játékost csak egy évi magyarországi tartózkodás után lehet leigazolni (mivel az MTK jogosulatlan előnyre tett szert, hiszen ha magyar játékost igazoltak volna, annak egy 1908-as szabály szerint már fél évvel korábban jeleznie kellett volna átlépési szándékát). A Lex Owen-t 1924-ben törölték el, hogy a magyar labdarúgók hazatérését megkönnyítsék (a szabály addig rájuk is vonatkozott). A külföldről visszatérő játékos 1924-től azonnal játszhatott anyaegyesületében, más egyesületben csak egy év után.

²¹ Az 1920-tól engedéllyel érkező magyar játékosok 14 nap elteltével barátságos, 28 nap múlva bajnoki mérkőzést játszhattak, feltéve, hogy ugyanabban a magyar bajnokságban nem szerepeltek. Az engedély nélkül kivándorolt játékosnak viszont fél évet kellett várakoznia.

egyikben azt szabályozták, hogy a honos szövetség engedélyével, illetve annak hiányában a kivándorolt játékos mikor léphet először pályára új együttesében). A magyar játékosok irányába olyan szívóhatás jelentkezett a húszas évek első felében – a kontinens legjobb játékosai játszottak az egyik legszegényebb országban –, hogy ekkor az MLSZ egyik legfontosabb feladata a vándorlás megakadályozása és a kartellek megkötése volt.

Az osztrákok azonban 1924-től professzionista bajnokságot rendeztek, s hogy minél egyszerűbben tudjanak játékosokat Magyarországról is szerződtetni, a kartellt egyoldalúan felmondták (profí csapat egyébként is lelépési díj fizetése nélkül szerződtethetett amatőrt játékos, hiszen egy amatőr egyesület nem fogadhatott el játékosáért pénzt). A csehek ezért (játékosaik védelmében) szakították félbe a bajnokságot, és vezették be 1925 elején a profizmust, és – többek között – ezért is alakult meg Magyarországon 1926-ban a professzionista szövetség. Mint azt a 4. ábra is mutatja, egy év alatt megháromszorozódott az Ausztriában szereplő magyar játékosok száma, akik jelentős szerepet játszottak a bajnokságban (1. táblázat).

1. táblázat

Az 1924/25-ös és 1925/26-os osztrák élvonal végeredménye és magyar résztvevői

1924/25 (13 magyar, ebből 5 bajnok)		1925/26 (10 magyar, ebből 3 bajnok)	
1. Hakoah	Eisenhoffer, Fábián, Guttmann, Nemes, Schwarz	1. Amateure	Hajós, Konrád I., Konrád II.
2. Amateure	Schaffer	2. First Vienna	Bulla, Lhottka
3. First Vienna	Konrád I., Konrád II., Maszlonka II., Müller	3. Simmeringer	–
4. Rapid	–	4. Admira	Palkó Fáy
5. Wiener AC	Zvolenszky I., Hajdú, Tóth	5. Rapid	–
6. Admira	–	6. Slovan	–
7. Wacker	–	7. Hakoah	Guttmann, Schwarz
8. Simmeringer	–	8. Wiener SC	–
9. Wiener SC	–	9. Wacker	Siklóssy
10. Slovan	–	10. Wiener AC	Schlosser
11. Rudolfshügel	–	11. FAC	–
		12. Rudolfshügel	–
		13. Hertha	–

Az első világháború után Anglia a veszteseket sújtó sportbojkottot hirdetett meg, amit kezdetben szövetségei is támogattak (ezért nem vettek részt magyarok az 1920-as olimpián, és ezért játszottak a háború után magyar csapatok csak osztrák, német és svájci ellenfelekkel). A bojkottot 1920 végén az olaszok törték meg, amikor játékgengedélyt adtak a bécsi Amateure-nek, 1921 tavaszán pedig a cseh labdarúgó-szövetség is engedélyezte egyesületeinek, hogy szabadon játsz hassanak német, osztrák és magyar klubokkal, a magyar és cseh szövetség 1923-ban kartellt is kötött. Ettől kezdve magyar csapatok rendszeresen szerepeltek a Felvidéken, majd cseh te-

rületen is. Játékosokat is szerződtettek, Csehszországban három egyesület „specializálódott” magyarokra: a prágai (német) DFC, a Makkabi Brno, és a Hakoah Olomouc. Ha egy játékos bevált – többnyire ez történt –, akkor visszatért Budapestre, hogy néhány korábbi társát meggyőzze, érdemes lenne vele tartania. A felvidéki kluboknak például Bobor György, a háború után a felvidéki Galgócra (Hlohovec), majd Prágába távozó egykori MÁV-játékos toborzott futballistákat. Egyik játékos társával kétháromhetente jöttek Budapestre, a Kálvária téri Kossuth kávéházban várták a kívándorolni kész labdarúgókat. A fő „szipkázók” kezdetben cseh-német csapatok voltak – Teplitz, Aussig, Karlsbad, Brünn, DFC Prag –, akik „játékoscsábító ügynököket” küldtek Bécsbe, Drezdába és Lipcsébe. Az osztrákok és németek azonban a játékosvándorlást szabályozó kartellt kötötték a cseh-német szövetséggel, amivel megakadályozták játékosaik elszívását, s így a csehszlovák klubok látókörébe a budapesti labdarúgók kerültek. magyarok – a németekkel és osztrákokkal ellentétben – nem tudták játékosikat visszatartani, ugyanakkor a vándorlás iránya is folyamatosan áttevődött a morva városok zsidó klubjai felé, de e csapatok – s ez elmondható a szintén sok budapesti játékost elszívó erdélyi zsidó klubokról is – jórészt gyengébb képességű játékosokat szerződtettek kisebb játékerőjű, zsidó háttérű fővárosi egyletektől (Terézvárosi TC, Ékszerész, VAC).

A többiekkel ellentétben a Makkabi Brno már válogatott magyar játékosokat szerződtetett. A morva klub mindmáig a legtöbb magyar állampolgárt foglalkoztató külföldi sportegyesület, néhány év alatt több mint harminc magyar futballistát igazoltak (a klubról részletesen: Szegedi 2003b). A Makkabi Brno is azon egyesületek sorába tartozott, melyek 1919-ben cionista néven alakultak, azonban a következő évek futballkonjunktúrája elhomályosította a klub ideológiai színezetét.²² Mivel Csehszlovákiában külön szövetsége és bajnoksága volt a „csehszlovákoknak”, németeknek, magyaroknak, zsidóknak és lengyeleknek, egy zsidó csapat csak egy másik zsidó csapattal játszhatott bajnoki mérkőzést, ahol cionista jelentéstartalmak nem manifesztálódhattak. Anyagi hasznot azonban több forrásból is remélhettek. Tudjuk, hogy a régió csapatainál, a klubhelyiségekben, kávéházakban rendszeresen, nagy összegekben fogadtak mérkőzésekre (titokban, hisz a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség, a FIFA szabályai a „futball-totalizatórt” szigorúan tiltották). Bevételek remélhettek a mérkőzések rendezéséből, s ennek céljára a klub 1922-ben vásárolt területet

²² Emiatt a klubot állandóan támadta a szélsőjobboldali *Magyarság*. Egy jellemző cikkrészlet a lapból (1924. V. 21.):

„Maga az egyesület is a cionista világjelvény jegyében született meg, mert egynéhány fanatikus orthodox-cionista (sic!) fejébe vette, hogy az idegenek verejtékéből gyümölcsötzetett budapesti és bécsi siber-sikerek után, a faji propagandára mindennél alkalmasabb sport terén lobogtassa meg a cionista jelvényt. Ehhez természetesen sportsikerek, győzelmek kellettek, amelyek a »faji erő« hirdették volna. Minderre azonban a magukfajtajú cseh-morva zsidók alkalmatlanok lettek volna, gyengemellű, rosszlábú, vézna, nagyorrú (sic!), girhes alakok, akiket egy beléjük lőtt labda menten harcképtelenné tett volna, és ezért Budapestre küldték jólfizetett ügynökeiket, hogy innen csábítsák el Brünnbe a csapatravalót, zsidót, keresztényt egyaránt. Jólfizetett, munka nélküli állásokkal, ruha, lakás, és teljes ellátással szervezték meg ezt a fehér rabszolgatartást, amely legjobb játékosaitól fosztott meg sok budapesti egyesületet. ... A kibérelt keresztény öserővel kendőzgették tehát saját faji hiúságukat, bár közben nemegyszer mesébe illő ígéretekkel akarták rábírní a négy játékost, hogy tagadják meg a hitüket és esküdjenek fel az ő zászlajukra.”

Pisárkyn (a „cseh Riviérán”, a későbbi Vörös Csillag – Rudá hvězda – területen). A legnagyobb haszonnal azonban a külföldi túrák kecsegtettek, a Makkabi Brno rövid idő alatt Európa több nagyvárosában is feltűnt. 1923 tavaszán Spanyolországban kétszer vereséget szenvedtek a Barcelonától, a Real Madridot azonban 3:1-re legyőzték. Feldmann Gyula játékos-edző elmondta, hogy a spanyol újságírók „a Makkabea stílusában csak a legjobb angol proficsapatokat látták játszani”.²³ Novemberben Bécsben győzték le a Viennát és a Rapid Wient, a magyar sportsajtó ekkor már teljes identitászavarral írt a több magyar keresztény játékost is foglalkoztató Makkabi Brünnről: a magyar játékosok „a Makkabi lobogója alatt szereznek hírt és dicsőséget – a magyar sportnak. Mert akárhol is játszik a Makkabi, mindenütt tudják, hogy magyar játékosok a cseh-német (sic!) csapat tagjai” (SH 1923. XI. 15.).

1924 elején olasz túrájukon is sikert sikerre halmoztak, Torinóban például az állomáson katonazenekar fogadta őket, majd a csak magyar játékosokból álló csapat legyőzte a Juventus-t. 1924 tavaszán a Makkabi ismét jelezte, hogy az európai élmezőnyhöz tartozik: Bolognában 1:1-et játszott az olasz válogatottal (a mérkőzésről beszámoló párizsi *L'auto* egyébként Makkabi Budapestnek nevezte a csapatot). 1924 viszont a közép-európai labdarúgásban a rendcsinálás éve volt. Tavasszal a cseh labdarúgó-szövetség a zsidó szövetségnek megtiltotta, hogy a felügyelete alá tartozó csapatokban keresztényeket foglalkoztassanak. A Makkabi Brno előtt két lehetőség volt: vagy megszünteti a zionista jellegét, vagy nem zsidó játékosait 1924. június 1-ig kizárja a klubból. A zsidó játékosok azonban kijelentették, ha a keresztényeket elküldik, ők is mennek. A klub vezetése úgy döntött, hogy feloszlatta a futbalcsapatát, de a választmány egy része Blue Star néven újraszervezte a csapatot, amit a pozsonyi székhelyű magyar szövetség vett fel. Tehát egy csehországi, először héber, majd angol nevű, zsidó kötődésű, budapesti zsidó és keresztény játékosokkal felálló klub egy szlovák területen működő magyar labdarúgó-szövetség tagja lett... Újabb magyar játékosokat szerzödtettek, azonban a prágai (központi) labdarúgó-szövetség jogosulatlan játékosok szerepeltetése miatt 1924 végén felfüggesztette a Blue Star játékjogát. 1925 áprilisában a klub beolvadt a Brünner SK-ba, az új egyesület csak magyar játékosokból álló csapata Bécsben győzte le a Wiener SC-t. Azonban a cseh labdarúgó-szövetség csak úgy engedélyezte a fúziót, ha az új egyesület mindkettő régi adósságát átveszi. Ezt a Brünner SK nem tudta vállalni, így a cseh-magyar csapat BSK–Blue Star néven befejezte rövid, de annál sikeresebb pályafutását.²⁴

²³ A Real Madridot legyőző csapatban tíz magyar játékos szerepelt. Zárójelben a játékosok utolsó magyar klubja és válogatottbeli szerepléseik száma: Zsigmond (szegedi KEAC) – Feldmann (MTK, 10); Fischer (VAC, 9) – Tomson (?); Reiner (Vasas, 1), Weisz (VAC) – Rázsó (Ékszerész, 5); Schwartz (FTC, 2); Obitz (FTC, 15), Nikolsburger (FTC, 1); Czeisler (VAC). (SH 1923. V. 22.).

²⁴ A Makkabi természetesen már 1924 nyaratól – a Blue Star megalakulását követően – „külön úton” járt, 1939-ben betiltották, majd 1945-ös újjáalakulása után 1950-ben ismét erre a sorsra jutott. Legutóbb 1990-ben szervezték meg az egyesületet.

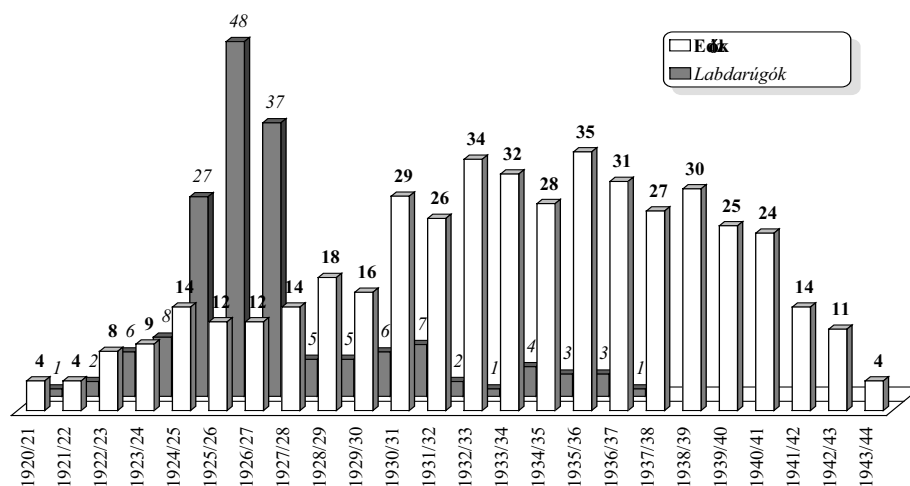
Olaszország „megszállása” (1924–1928)

A *Sport hírlap* 1920 végén (XI. 4.) a ma már világhírű Inter Milan egyik bajnoki mérkőzéséről számolt be: „Maga a játék az olaszok nagyon kezdetleges technikai készségét árulta el. Bizony még sokat kell tanulniok, hogy a nyomunkba jöhessenek.” Valóban, az olasz labdarúgás – bár már 1898-ban bajnokságot rendeztek – évtizedekig igen alacsony színvonalú volt. Válogatottjuk csupán 1910-ben játszott első mérkőzését, s még az 1920-as évek elején is csupán a gyengébb ellenfelekkel szemben tudott számottevő eredményeket elérni. Az Európa élvonalába tartozó közép-európai országok ellen ugyan néhány alkalommal döntetlenre végeztek (többnyire hazai pályán), idegenbeli mérkőzéseiken azonban súlyos vereségeket szenvedtek. 1926 januárjában már 3:1-re győzték le a kontinens egyik legjobb csapatát, a csehszlovák válogatottat. A *La Gazetta dello Sport* optimista cikke nem túlzott, az olasz futball néhány év alatt leküzdötte hátrányát: „Az olasz csapat győzelmét olyan stílusban vívta ki, hogy a győztes csapat klasszisa többé vitás nem lehet, még akkor sem, ha a világ legjobbjaival hasonlítják is össze. Az olasz futball hosszú és szisztematikus munkával lépcsőről-lépésre küszöbölve ki a mutatkozó hiányokat és hibákat, tökéletesítve a meglevő erőnyeket, küzdötte ki magának ezt a díszhelyet.” (SH 1926. I. 21.).

Az olasz futball felvirágoztatásában döntő szerepe volt a közép-európai labdarúgóknak és edzőknek. 1921 elején már nem csak Ausztria vonzotta a magyarokat: „Itália felé mutat újabban a magyar futball iránytűje ... mert a milánói és a velencei pályákról a jóvalutájú líra csábítja a csapatokat.” (SH 1921. I. 20.) 1921 elején az első olasz légión, Ging József levelében arról számolt be, hogy „szíves-örömet látják Olaszországban a magyar futballistát s várnak is belőle tavaszra egy-két csapatra való” (SH 1921. I. 24.). 1920-tól folyamatosan indultak Olaszországba magyar csapatok, és ahogy a sok külföldi csapatnál megfordult Feldmann Gyula később fogalmazott: „ha egy jobb magyar csapat túrara megy, minden alkalommal egy-két játékost elveszít” (SH 1924. VII. 28.). Olaszországban mégsem maradtak magyar játékosok, számukra nem igazán jelenthetett perspektívát az olasz futball. A mérkőzéseken valószínűleg tombolt az erőszak (Szegedi 2002: 193), azt pedig vélhetően nem sokan gondolták, hogy az ország kezdetleges, alacsony nivójú, szétaprózott bajnokságra épülő, lobbik vezette labdarúgásából pár év alatt Európa egyik vezető futballnagyhatalma lesz. A háború után – mint nálunk az 1910-es évek elején az MTK – itt a Genoa „lépett” először, a legjobb játékosokat szerződtette, trénernek pedig az angol Garbuttot nyerte meg. A Spezia edzőjének esete pedig akár szimbolikus is lehet. A háború után közvetlenül az MTK még megtehetette, hogy Fred Burgesst szerződtesse trénernek a Manchester Cityből, hisz nagyobb fizetést ajánlott az edzőnek, mint az angolok (!). 1922 nyarán viszont Burgesst a többet fizető Spezia „szipkázta el” a magyar klubtól. Az 5. ábra plasztikusan mutatja, az olaszok – másokhoz hasonlóan – külföldi játékosok leigazololásában látták a megoldást.

5. ábra

Magyar labdarúgók és edzők Olaszországban

A közép-európai országok „régiságú” sportvezetőinek sokáig gondot okozott, hogyan lépjenek fel az államotörök ellen, és védjék meg az amatőr eszmeiséget. Kezdetben az olasz szövetség is időnként „szétűtött a kis olasz profik között”. A szövetség élén ekkor még a tradicionálisan amatőr Pro Vercelli elnöke, Luigi Bozino állt. Amikor a „nagy” Milan elvitte – Bozino szerint szabálytalanul – az egyik legjobb Vercelli-játékost, tiltakozásul távozott a szövetség elnöki székéből. Ezzel Olaszországban is lezajlott az a folyamat, ami Közép-Európában mindenhol: a profik (ekkor még államotörök) átvették a szövetségi hatalmat. Ezután az olaszok nem foglalkoztak túl sokat a formaságokkal, bár hivatalosan nem vezették be a professzionista labdarúgást, a játékosok és az egyesületek teljes szerződési szabadságot élveztek, és kétféle játékost – *dilettanti*, *non dilettanti* – különböztettek meg. Az 1924/25-ös bajnokságban jelentősen megnőtt az Olaszországban játszó magyar labdarúgók száma. Bár források nem állnak rendelkezésemre, vélhetően ekkor engedélyezték a játékosok premizálását. 1924 őszén a magyar szurkolók szétszedett élvonalbeli együtteseket láthattak kifutni a hazai pályákra. Viszont megtudhatták, hogy Olaszországban „a csapatok erőkülönbségét kiegyenlítették az olasz színekben szereplő magyar, osztrák és cseh játékosok”, és hogy „a magyar játékosok szereplése a mérkőzések fő vonzóereje”, ahol a pályák „vasárnaponként hangosak a magyar szótól és a magyar nevetől” (SH 1924. X. 18., XI. 15.). 1925 nyarán már mind Ausztriában, mind Csehországban profi bajnokságért játszottak a csapatok (ami a leghatásosabb védelem volt a külföldi vándorlás ellen). Ezzel a magyar klubok teljesen kiszolgáltatottá váltak, a honi futball hívei úgy érezhették, kedvenc sportáguk léte kerül veszélybe: „Alig lesz egyesület, amelyet nem ér majd veszteség. Még a vidéket sem fogja megkímélni. Az egész ország tele van az olasz egyesületek által felbéralt ügynökökkel,

akik nagy provízió fejében vásárolják össze a magyar játékosokat” (SH 1925. VIII. 20.). Az olasz klubok magyar trénereket és játékosokat bíztak meg jutalom ellenében, hogy budapesti játékosokat vegyenek rá a távozásra. „Az olasz-magyar játékosbörze délutánonként a Westend kávéházban tartja hivatalos óráit. Itt gyülekeznek a »szabadságon« lévő cicerónék és itt jelennek meg az eltávozni kívánó játékosok, akik a »találkozás« után csendesebb és kevésbé látogatott helyekre mennek az anyagi kérdések megbeszélésére” (NS 1925. VIII. 8.). A magyar futball történetének egyik legnagyobb válságát élte át, becslésem szerint két év alatt (1923 és 1925 ősze között) az első osztályú magyar játékosok legalább fele (!) hagyta el az országot, így szinte az életben maradást jelentette, amikor 1925 októberében az MLSZ kartellt kötött Olaszországgal is.

2. táblázat

Az 1925/26-os olasz bajnokság végeredménye és magyar résztvevői

Lega Nord			
A csoport		B csoport	
1. Bologna	Tóth, Urik, Wéber	1. Juventus (bajnok)	Viola, edző: Károly I.
2. Torino	–	2. Cremonese	Jeszmás, Wilhelm II.
3. Modena	Ölvedi, Winkler II.	3. Genoa	Edző: Gonda
4. Hellas Verona	Balasits, Peics	4. Padova	Biri, Dudás, Fatter
5. Internazionale	Schönfeld, Weisz	5. Livorno	Augusztinovics, edző: Ging
6. Casale	–	6. Sampierdarenese	Veréb
7. Andrea Doria	Sternberg II.	7. Pro Verceli	–
8. Brescia	–	8. Milan	Bánás
9. Novara	Fehér	9. Reggiana	–
10. Udinese	Pollák, edző: Hlavay I.	10. Alessandria	Simóka, Tritz I.
11. Pisa	–	11. Parma	–
12. Legnano	–	12. Mantova	Kanyaurek (játékos-edző)
Lega Sud			
A csoport		B csoport	
1. Internaples	–	1. Alba Roma (2. hely)	Bukovi
2. Fortitudo	–	2. Bagnolese	–
3. Anconitana	Amsel, Bakonyi	3. Pro Italia	–
4. Liberty Bari	Hajdú, Tomecskó	4. Maceratese	–
5. Messinese	Ritter	5. Palermo	–

Természetesen az 1920-as évek közepén az olasz sport és futball nem volt független Mussolini államától. A fasiszták célja egy új embertípus, az „Olaszországhoz és a fasiszmushoz hű”, ugyanakkor edzett, erős férfi „megteremtése” volt. A korporáció gyorsan elérte a sportot is, megreformáltak (sokszor erőszakkal) a cserkészettől kezdve a testnevelőtanár-képzésen át az élvonalbeli labdarúgásig minden intézményt, amely

valamilyen módon a sportoláshoz és az ifjúság testi neveléséhez kötődött.²⁵ „A fascizmus előtt a sport dilettantizmus volt, ma már kötelesség. A fascizmus államosította a sportot: minden téren szigorú központi fegyelem uralkodik” – fogalmazta meg a fasiszta sportpolitika lényegét Rudolfo Pezzoli, a *Corriera della Sport* igazgatója (Ludvig 1928: 17).

Az alábbiakban összegezhető az olasz fasiszta sportpolitika alakulása:

- Az olasz sportot három szervezet irányította: *Opera Nazionale Balilla* (ONB), feladatait az 1926-ban hozott testnevelési törvény határozta meg; *Confederazione Olimpica Nazionale d'Italia* (CONI, Olasz Olimpiai Bizottság); *Opera Nazionale „Dopo Lavoro”* („munka után” – a munkássportot irányította).
- Feloszlatták a két (egy katolikus és egy nemzeti – a fasiszták szerint szabadkőműves) cserkészszövetséget, szerepüket a Balilla vette át, mely a „katonai előképzést” szolgálta.²⁶ Ez a szervezet volt a magyar leventemozgalom olasz megfelelője: „az ifjúságot elsősorban is a holnap katonájává (milite di domani) kell nevelni” (Jámbor 1929: 253) – tartották, s az ONB-n belül hármasszervezetet hoztak létre. A 8–14 évesek a *Balilla* tagjai voltak, a 14–18 évesek pedig *avanguardisták*. „Az avanguardisták 18 éves korukban érhetik el álmukat: felvételüket kérhetik a »Milizia Volontarii Fascisti« tagjai közé. A Milizianak 300.000 beírt és szolgálatos tagja van. A 18. életévüktől a 60-ig teljesíthetnek szolgálatot. Ők a tulajdonképpeni fascista hadsereg. Őrei, harcosai a fascista rendnek és uralomnak: Mussolininek.” (Ludvig 1928: 14).
- Megszüntették a régi testnevelési főiskolákat, és 1927-ben, Bolognában (melyet az olasz sport egyik központjává tettek) létrehozták az *Academia Fisica Fascista*-t. A város polgármestere, a harmincas éveie elején járó Leandro Arpinati irányította az olasz labdarúgó-szövetséget is, és Bolognában épült fel az első nagy olasz stadion, a 106.000 néző befogadására alkalmas Littoriale.

A futball, akárcsak a sportélet egésze, a fasiszta állam irányítás alá került. A miniszterelnök nevezte ki az olimpiai bizottság elnökét, ő pedig a szövetségek vezetőit, a klubok elnökei pedig a minden nagyobb városban működő *Ente Sportiva Provinciale Fascista* bizalmából kerültek pozícióikba. A fasiszta ideáloknak természetesen nem felelhetett meg, hogy futballjukat külföldiek tegyék naggyá.²⁷ 1926 nyarán – miután a futballszövetséget megfosztották önállóságától – a pisai Feretti, az olimpiai bizottság elnöke és a labdarúgó-szövetség teljhatalmú megbízottja

²⁵ Az olasz sportirányítás átalakításának bemutatásához az alábbi – korabeli, tehát nem minden esetben értékmentes – irodalmakat használtam fel: Jámbor 1929; Ludvig 1928; Milyen szerepet játszik... 1928; Nemes Erdős 1932; A Nemzeti „Balilla” mozgalom...1929; Szabó 1929.

²⁶ 1746-ban Genovát bevették a császári csapatok. Az osztrákok megkapták a város legnagyobb hadimozsarát, az ezt szállító szekér a sárban elakadt. Az egyik császári tiszt a bábműködőket akarta rávenni, hogy a szekeret kiszabadítsák, ám ekkor egy 14 éves parasztfiú, Balilla eléállt, és követ fejbe dobta. Ettől Genova „népe öntudatra ébredt”, és kiverte a császári csapatokat a városból. Balilla az „olasz bátorság és ügyesség” fontos szimbóluma, nevével a legkülönbözőbb kontextusokban találkozhatunk: feltűnik az olasz himnuszban (Inno di Mameli), az 1930-as években pedig a Fiat egyik autómódelljének adott nevet.

²⁷ Az egyesületek szintjén nyíltan fasiszta vezetése kezdetben egyedül a Cremonának volt Farinacci, a fasiszta párt exfőtitkára révén, aki azonnal el akarta küldeni a klub külföldi játékosait.

Viareggióba hívta össze a futballvezetőket, és bejelentette, ősztől csak egy külföldi szerepelhet a csapatokban. 1927 nyarán a *Sporthírlap* (VII. 25.) Zanettinek, az olasz labdarúgó-szövetség főtitkárának nyilatkozatát idézte: „Igen, mi végtelen hálát érzünk az idegen futballisták iránt, akik bennünket futballozni megtanítottak.” Az olasz sportvezető ugyanakkor hozzátette: „De mi azt akarjuk, hogy az olasz bajnokságot olaszok döntsék el.” A fasiszta sportpolitika tehát pragmatikusan kihasználta azt a lehetőséget, amit a külföldi futballisták Olaszországba özönlése jelentett, majd amikor megerősödött labdarúgásuk, a külföldi játékosoktól igyekeztek megszabadulni. A szövetség 1927-es döntése szerint a bajnokságban ezután csak olaszok léphetnek pályára, csupán a külföldi trénerek maradhatnak a klubokban. 1926-tól már Magyarországon is professzionista bajnokságot rendeztek, a játékosok tömegesen érkeztek vissza külföldről. Az olaszok azonban hagytak egy kiskaput: ha valakinek voltak olasz ősei, esetleg egykori olasz területen született, akkor tovább játszhatott, sőt állampolgárságot is kaphatott.

E kiskapu eredménye a dél-amerikai expanzió lett, aminek köszönhetően az olaszok nemcsak felzárkóztak Közép-Európához, de pár év alatt a világ élvonalába jutottak (jellemző, hogy kétszer egymás után – 1934, 1938 – világbajnokságot tudtak nyerni). Az 1920-as években Uruguayban és Argentínában rendkívül magas színvonalon űzték a labdarúgást, Uruguay 1924-ben és 1928-ban olimpiát nyert, az első, 1930-as világbajnokság döntőjében pedig az argentinokat is legyőzték. A legjobb dél-amerikai játékosok az 1930-as évek elején Olaszországba szerződtek, több „valódi olasz”, illetve „oriundi” (nem olasz származású, de nevét meghamisító dél-amerikai labdarúgó) állampolgárságot is kapott. Az argentin Luisito Monti 1928-ban igazolt a Juventushoz, 1930-ban még argentin válogatottként világbajnoki ezüstérmesnek, négy év múlva már olasz világbajnoknak mondhatta magát. Az uruguayi Hector Scarone egyszeres világ-, kétszeres olimpiai, háromszoros dél-amerikai, és nyolcszoros uruguayi bajnokként 1932 és 1935 között a milánói Inter játékosa volt. A kétszeres olimpiai bajnokcsapat csatársorából tudomásom szerint hárman is Olaszországba szerződtek (Scarone, Petrone, Romano), az uruguayi futballt pedig annyira meggyengítette az elvándorlás, hogy az 1934-es világbajnoki indulást már nem is vállalták. 1931-ben a magyar válogatott úgy kapott ki 3:2-re Torinóban, hogy az olaszok mindhárom gólját dél-amerikai játékos lőtte, a „Középeurópai Kupa”-ban egy olyan Juventusszal kellett a többieknek felvenni a versenyt, ahol öt (!) argentin játszott.

1935-ben a Buenos Aires-i *Radio Rivadavia* adásában a Juventusból hazatért Mumo Orsi nyilatkozott: „Az olasz futball elsősorban a magyar edzőknek és a Dél-Amerikából importált játékosoknak köszönheti hatalmas fejlődését. A magyar edzők leszoktatták a dél-amerikai játékosokat egyetlen és legnagyobb hibájukról, a dribli-zésről (cselezgetésről – Sz. P.).” (NS 1935. VI. 6.) Bár a magyar (és osztrák) trénerek egykor labdarúgóként nem a „modern futballal” ismerkedtek meg, Olaszországban már nem közép-európai stílusban és gúla-rendszerben játszották a csapatokat. Az olaszok nyitottabbak voltak az ekkor meghonosodó erőteljesebb játékra, amit brit edzők honosítottak meg: „az olaszokat a Juventus skót tréner, Aitken tanította meg a modern futball elemire” (SH 1935. IV. 27.). A dél-amerikai játékosoknak azonban ugyanaz lett a soruk, mint néhány éve közép-európai társaiknak. Már az 1930-as évek elejétől folyamatosan hagyták el Olaszországot: vagy az ekkor alakuló argentin, uruguayi vagy brazil

profí csapatokba, vagy a külföldiek legújabb állomáshelyére, Franciaországba mentek játszani. Egy tréneriskola is működött Olaszországban, melyben először Révész Béla, majd Nagy József tanította az olasz edzőjelölteket. Az olasz szövetség főtitkára, Zanetti úgy gondolta, hogy a jövőben külföldi tréner csak akkor szerződteszhet olasz klub, ha ők már elhelyezkedtek. Utódja, Barassi viszont megváltoztatta a tervet, mert – mint mondta – „nekünk még mindig nagyon nagy szolgálatokat tesznek a magyar edzők” (NS 1937. X. 28.). A külföldi edzők száma az élvonalban – bár „hivatalosan” nem korlátozták munkájukban – mégis csökkent. Miként azt a 3. táblázat mutatja, az 1927/28-as bajnokság 22 csapatából még „csak” 10-nek volt külföldi edzője, öt év múlva arányuk megközelítette a 80, újabb öt év elteltével viszont alig haladta meg az 50 százalékot (SH 1927. XII. 17. NS 1933. I. 15., 1937. X. 8.).

3. táblázat

Az 1927/28-as, 1932/33-as és 1937/38-as olasz élvonalban dolgozó külföldi edzők²⁸

1927/28	1932/33	1937/38
1. Torino (1)	1. Juventus	1. Inter
2. Genoa (2)	2. Inter Weisz Árpád magyar	2. Juventus Rosetta és Stürmer olasz és osztrák
3. Alessandria (4)	3. Bologna Nagy József magyar	3. Milan Felsner Bánás József osztrák és magyar
4. Milan (6) Burgess angol	4. Napoli Garbutt angol	4. Genoa Garbutt angol
5. Brescia Bellamy angol	5. Roma Kovács Lajos magyar	5. Bologna Weisz Árpád magyar
6. ProVercelli Nagy magyar	6. Fiorentina Felsner osztrák	6. Triestina Konrád Jenő magyar
7. Cremonese Wilhelm magyar	7. Torino Hansel osztrák	7. Roma
8. Padova Bill angol	8. Genoa Rumbold osztrák	8. Lazio Viola József magyar
9. Napoli Molnár magyar	9. Triestina Révész Béla magyar	9. Torino Feldmann Gyula magyar
10. Lazio	10. Lazio Stürmer osztrák	10. Napoli
11. Reggiana	11. Milan Bánás József magyar	11. Liguria
1. Bologna (5) Felsney osztrák	12. Pro Vercelli	12. Livorno
2. Juventus (3)	13. Palermo Feldmann Gyula magyar	13. Bari
3. Casale (8)	14. Padova Heldmann osztrák	14. Lucchese Erbsztajn Ernő magyar
4. Internazionale (7) Weisz magyar	15. Alessandria Molnár Ferenc magyar	15. Atalanta
5. Modena Ging magyar	16. Casale	16. Fiorentina
6. Novara	17. Bari Baár László magyar	
7. ProPatria	18. Pro Patria	
8. Roma Garbutt angol		
9. Livorno		
10. Dominante		
11. Hellas Verona		

²⁸ 1927/28: A bajnokságot két csoportban játszották, melyek első négy helyezettje jutott a rájátszásba. A nyolc klub végső helyezését a csapatnevek után zárójelben adtam meg.

A közép-európai expanzió következményei

A magyar labdarúgók vándorlása három fontos következménnyel járt. *Először is:* A századelő angol vándorainak helyét magyar, cseh és osztrák futballisták vették át, akik jobb fizetésért bármikor odébbálltak. A futballvándor alakja ma már természetes, a két háború között – elsősorban a szélsőjobboldal szemében – páriák voltak, megvetendő pénzhajhászok. A számtalan vándor közül három magyar futballista érdemel különös figyelmet.

Az egykori angyalföldi grundfocista, majd Hogan-tanítvány Schaffer Alfréd a *Sport hírlap* (1922. XI. 30.) szerint „iskolát teremtett s az ő nyomdokain haladtak azok a kalandvágyó és hasznukat kereső játékosok, akik hátat fordítva hazájuknak, külföldre vándoroltak”. 1919-től négy külföldi klubban fordult meg játékosként Basel, Nürnberg, Wacker München, Sparta Praha), majd közel tíz (!) európai csapat edzője volt (többek között az Austria Wien, az Eintracht Frankfurt, a Nürnberg, a Wacker München, a Rapid București, az AS Roma, végül a Bayern München). Schaffer jellemzése bármelyik mai „sztárjátékosra” ráillene: „Hihetetlen népszerűsége emelkedett a nevezetes bajor metropolisban Schaffer, a híre egyre nőtt, s bejárta Németországot. Az üzletek kirakatában Schaffer arcképe volt látható, az utcákon, amerre járt, utána fordultak az emberek, a társaságokban róla beszéltek s valami nagyon értékes müncheni specialitásnak tartották. Fürdött a dicsőségben és a jólétben, a lapok hasábjait közölték minden egyes játékaról s minden mozdulatát megfigyelték.” A futballhoz való hozzáállását az a történet jellemzi legjobban, mely szerint Baselben azért akarták leszállítani a fizetését, mert a polgármesternél is többet kersett, s ő ezért sértődötten elhagyta a klubot.

Plattkó Ferenc, a Vasas válogatott kapusa 1919-től osztrák, horvát, angol és cseh csapatokban is megfordult. 1923-ban a Barcelona kapusa lett, s hét évig játszott a katalán klubban. Igazán nagy karriert itt futott be: a kor egyik legjobb kapusát, Zamorát szorította ki a csapatból, aki kényszerűségből ezután a városi konkurenciát (Español) erősítette. A futballista mintegy másodállásként az amerikai Studebaker autóscég képviselőjét is ellátta (Szerbák 1979: 31), s egy 1926-os riportból kiderült, hogy Plattkó Horta városrészben lakik, amely Barcelona „elegáns villanegyede, félóránnyira a várostól és arról híres, hogy szegény ember ott nem lakik” (SH 1926. IV. 1.). A kapus edzőként megfordult Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, az Egyesült Államokban, Angliában, Romániában, Argentínában, Chilében és Brazíliában is.

Guttmann Béla, aki egyik magyar klubjánál (Vasas, Törekvés, MTK) sem nyújtott kimagasló teljesítményt, 1920-ban egy rövid pécsi és újvidéki kitérővel jelezte, pénzért szívesen hagyja el a budapesti nyomort. 1922-ben a bécsi cionista Hakoah-hoz szerződött. A klub tánciskolát rendezett be számára, s a futballista egy interjúban jelezte, számára a futball sem egzisztenciális kérdést, sem hosszú távú perspektívát nem jelent: „Ma 25 éves vagyok, talán még játszom 3–4 évig, de a futball nekem nem életcél. Én komoly üzletember vagyok, nálam a futball egy-két év múlva csak tizedrangú kérdés lesz...” (SH 1924. X. 11.). Guttmann tévedett: a Hakoah-ból az Egyesült Államokba távozott, ahol 1926 és 1932 között három New York-i csapatban is szerepelt, majd 1933-tól 1974-ig (!) edzőként működött. Tizenegy országban dolgozott, megfordult Ausztriában (ahol – akárcsak Portugáliában – szövetség-

gi kapitány is volt), Hollandiában, Romániában, Olaszországban, Argentínában, Cipruson, Braziliában, Portugáliában, Uruguayban, Svájcban és Görögországban.

A második fontos következmény: a magyar közvélekedés szerint az olasz futballt a magyarok „tették nagygyá”, de jelentős szerepet játszottak az osztrák futball nivójának emelésében is. E kijelentéseket nehéz ellenőrizni, hiszen ennek egyetlen mércéje az lehet, ha az egyes országok klubcsapatai közötti mérkőzéseket elemezzük. Mivel ezekről nem állnak statisztikák rendelkezésünkre (tízezres nagyságrendről van szó!), kénytelenek vagyunk beérni a válogatott mérkőzésekkel.

Komoly módszertani problémát jelent, ha az európai országok válogatottjainak valami-féle ranglistáját próbáljuk meghatározni. Kiindulópontul az európai országok által 1872 és 1943 között játszott közel kétezer válogatott mérkőzés eredménye szolgál (www.rdasilva.demon.co.uk). Az országok közötti sorrend változását egy „egyszerű” idősoelemzéssel is megtudhatnánk (vagyis éves bontásban megnézhetjük, hogy az egyes válogatottak a megszerezhető pontok hány százalékát gyűjtötték be), ez azonban félrevezető lenne, két okból is. Először, az egyes országok futballnivója között hatalmas különbségek voltak, és válogatott mérkőzéseket jórészt szomszédos országok játszottak (ha ezt figyelmen kívül hagynánk, akkor megállapíthatnánk, hogy például a Litvániát gyakran megverő Lettország futballja igen erős volt). Másrészt a két háború között a válogatott mérkőzések szinte kurióznak számítottak, így egy-egy találkozó döntően befolyásolhatta egy nemzeti válogatott adott évi megítélését. E problémák kiküszöbölését több lépcsőben oldottam meg. Először is – mivel csupán néhány ország válogatottjának eredményeire voltam kíváncsi – csak azokat a mérkőzéseket vettem statisztikai vizsgálat alá, melyeket a kontinens közép- és élmezőnyéhez tartozó válogatottak játszottak egymás közt. Ezek körét úgy határoztam meg, hogy pontozással (győzelem 2, döntetlen 1 pont) megállapítottam az országok *előzetes* sorrendjét. Ezután kiválasztottam az első 16 csapatot (így kiszűrtem a leggyengébbeket), majd közülük kivettem az akkor szinte legyőzhetetlen – ráadásul jórészt egymással vetélkedő – brit országokat, illetve a nem kimondottan jó futballt játszó norvég és finn válogatottat többször legyőző Dániát. A végül mintába került 11 válogatott a második világháború végéig mintegy félezer mérkőzést játszott egymással. Kialakítottam egy speciális pontozást, majd minden országnál évenként megállapítottam a pontátlagokat.²⁹ Végül figyelembe kellett vennem, hogy a mérkőzések alacsony száma miatt igen jelentős a pontingadozás, tehát a grafikon görbéit „kisimítottam”. Az eredményeket mozgó átlagként jelenítettem meg (az adott és a megelőző két év átlagaként). Ez azt jelenti, hogy egy adott évhez tartozó eredmény három év azon válogatott mérkőzéseinek átlaga, ahol az ellenfél a

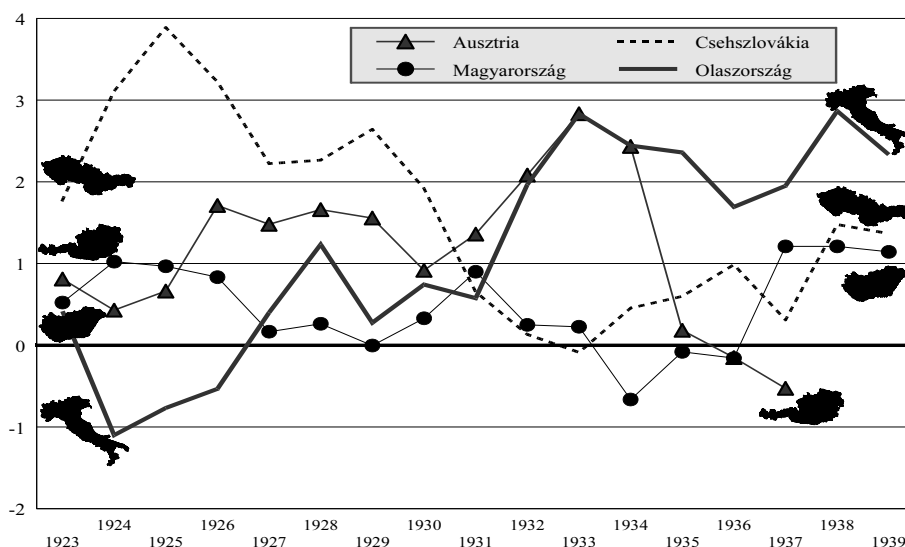
²⁹ A pontozás: hazai csapat győzelem esetén 3 pontot kap, döntetlennél 1, vereségnél 6 pontot veszít. Ha a vendégcsapat nyer, 6 pontot, döntetlennél 1 pontot kap, vereség esetén 3 pontot veszít. Bónuszpontokat is számoltam: ha valamelyik csapat legalább 3 gólos győzelmet aratott, akkor még 2 pontot kap, ha viszont ugyanilyen nagyságú vereséget szenved, akkor 2 pontot veszít. Ilyen pontozásnál a 11 válogatott sorrendje 1902 és 1944 között (tehát a 42 év során szerzett pontok átlaga):

1. Spanyolország: 1,63636 (nagyon alacsony mérkőzésszám mellett!); 2. Csehszlovákia (Csehország): 1,05882; 3. Olaszország: 1,01724; 4. Magyarország: 0,78974; 5. Ausztria: 0,76398; 6. Németország: 0,07547; 7. Hollandia: -0,29412; 8. Svédország: -0,54386; 9. Svájc: -1,76552; 10. Jugoszlávia: -2,11905; 11. Franciaország: -2,35135.

másik tíz ország nemzeti csapata lehetett. Mivel közvetlenül az első világháborút követően, illetve a második világháború kitörése után a korszakban megfigyelthez képest is rendkívül megfogyatkozott a válogatott találkozók száma, az eredményeket csak 1923 és 1939 között ábrázoltam. Meg kell azonban jegyezni, hogy a statisztikai korrekciók ellenére hiba lenne az eredmények *rövid távú* változásaiból messzesemenő következtetéseket levonni.

6. ábra

Európai válogatottak ranglistája, 1.

Bár a grafikon görbéi korántsem egyenes vonalúak, az alapvető tendenciákat jól jelzik (a grafikon azon országok eredményeit mutatja, ahol az 1920-as években nagy számban szerepeltek magyar labdarúgók). Láthatjuk például a „prágai iskola” meggyőző fölényét az 1920-as években, később az osztrák *Wundermannschaft* jó szereplését – és gyors bukását. Láthatjuk, hogy a magyar futball nem tudta kiheverni több tucat válogatott szintű játékosának távozását, az ábrázolt húsz év alatt több visszacsúszás után nem tudott kiugró eredményeket elérni. Ami a legszembetűnőbb: a korszak elején a négy válogatott közül még az olasz volt a leggyengébb, az 1930-as évek végére azonban már egyértelműen Itália volt a régió vezető futballnagyhatalma. Bár az ábrából nem lehet „kiolvasni”, nem lehetnek kétségeink, e vezető pozícióhoz a magyar játékosok és főképp edzők nagy mértékben járultak hozzá.

A közép-európai magyar labdarúgó-vándorlás *harmadik következménye* az volt, hogy elősegítette a honi professzionizmus legalizálását. A magyar labdarúgók tömege azért hagyta el az országot, mert Ausztriában és Olaszországban jelentős és biztos jövedelemhez jutott, de ennek következtében a magyar futball látványosan meggyengült. Az 1924-es párizsi olimpián a magyar futball elszenvetve első, sokáig emlékeztető nagy kudarcát, amikor 3:0-ra kikapott Egyiptomtól. A csapatban több

külföldön játszó labdarúgó is szerepelt, Gömbös Gyula a parlamentben arról beszélt, hogy a magyar csapat a nemzetközi professzionizmust képviselte. Állítólag egy külföldről hazatért játékos azt nyilatkozta, hogy „nem dupla tréning, hanem dupla zsebpénz kell”, a játékosok pedig „igazi érdeklődéssel csak anyagi kérdésekről beszéltek” (Szerbák 1979: 12). Az olimpia kudarca irányította először a figyelmet a magyar futballt meggyengítő labdarúgó-elvándorlásra. A válogatott 1925 márciusa és 1926 júniusa között hazai környezetben képtelen volt nyerni, 1925 júliusában pedig 6:2-re kapott ki Svédországban. Voltak olyan, addig sikeres klubcsapatok, melyeket örökre tönkretett a vándorlás. 1925-ben az első magyar bajnokcsapat, a BTC búcsúzott az élvonaltól. Hajós Alfréd, az első magyar olimpiai bajnok, a klub alelnöke azaz indokolta a kiesést, hogy 1924 őszén hét játékosuk is külföldre távozott (*SH* 1925. V. 9.). 1925 telén a bajnokság utolsó helyén álló Törekvés trénera, Hágen János keserűen nyilatkozott: „Hat év alatt agyondolgoztam magam... az eredmény: 27 emberem van külföldön! ... Ha ezekből most összeállítanák egy csapatot, lenne olyan együttes, amely megverné őket?... Nem hiszem!” (*SH* 1925. XII. 10.)

1926-ban számolták fel a játékosokat titokban fizető álamatőr rendszert, ezután gyorsan csökkent a külföldön játszó magyar labdarúgók száma. Sőt, még az anyagi problémákkal küzdő bécsi profi egyesületekből is érkeztek játékosok. 1926 végén a *Sportírlap* (1926. XII. 18.) szerint „a magyar klubok részéről bécsi játékosok iránt állandóan érdeklődnek.” A profi szabályok 19. paragrafusa szerint Magyarországon egy csapatban három külföldi játékos szerepelhetett (MPLSZ... 1926: 18.), bár ezt a keretet a klubok közel sem töltötték be. A játékoshiánnyal küzdő új, élvonalbeli vidéki klubok (szombathelyi Sabaria, szegedi Bástyá, miskolci Attila) több osztrák játékost szerződtetett, de a legismertebb labdarúgó a Hungáriához érkezett (az MTK profi csapata) a 24-szeres osztrák válogatott Jozef (Pepi) Schneider személyében. Romániai magyarok is érkeztek Magyarországra, akik a magyar válogatottban is többször szerepeltek (pl. Berkessy Elemér, Teleki Pál, Auer István, Barátgy Gyula). A külföldi játékosok rövidesen elhagyták az országot, az 1930-as években mindössze két „igazi” külföldi szerepelt Magyarországon, a bolgár kapus, Maznikoff csak rövid ideig volt a III. ker. játékosa, viszont a Wiener AC 15-szörös osztrák válogatott labdarúgója, Henrik (Wudi) Müller 1935-től öt évig játszott a Hungáriában.

Az közép-európai stílus halála – a WM születése

Az európai labdarúgó-bajnokságokban az 1920-as évek elején már olyan kevés gól esett, hogy az veszélyeztette a játék látványosságát, ezáltal a nézők számát és a futball bevételeit is. A FIFA szabályalkotó bizottsága ezért megalkotta a sorrendben harmadik – ma is érvényes – lesszabályt. A változtatás egyszerű, mégis alapjaiban változtatta meg a futballt: 1926-tól már csak két (és nem három) védőjátékosnak kell a támadó és az ellenfél kapuvonala között lennie ahhoz, hogy az ne legyen lesállítás. E szabálmódosítás legfontosabb következménye az lett, hogy a csatárokat már egy labdával is gólhelyzetbe lehetett hozni, mert megszűnt a korábbi biztonsági terület. A 7. ábra négyféle, az új helyzetre adott megoldást mutat be.

7. ábra

A gúlarendszer változásai a két háború között³⁰

Az második rajz azt a felállást mutatja, amikor az 1930-as évek első felének osztrák válogatottja a jobboldalon vezet támadást. A hagyományos gúlaalakzat tulajdonképpen változatlan, de jobbra (és feltűnően előre) tolódik: az osztrák válogatott akár hét emberrel is támadt (a sötétített rész tehát a rendszer lényegét, a támadást jelzi). A svájci retesz lényege a védekezés, mégpedig egy új „szereplővel”: ő a (sötét háttérrel kiemelt) söprögő hátvéd, aki – az egyébként is megerősített – védőfalat átjátszó csatárt támadja meg (ebben a felállásban gyengébb csapatok is eredményesek tudtak lenni nagyobb játékerőt képviselő ellenfeikkel szemben). Az olaszok védekező játékszerü felállásban talán kissé közelebb áll a gúlarendszerhez, stílusában azonban egyértelműen az angol WM-mel mutat rokonságot. Az olaszoknál elterjedt rendszer alapja a védekezés, mégpedig – akárcsak a svájciaknál – az emberfogás és területvédekezés sajátos ötvözete. Kettős védelmi sort húznak a kapu elé, a fedezetek fogják a centert és a két szélsőt (emberfogás), míg a hátvédek védelmi tartalékot képeznek (területvédekezés). A két összekötő a fedezetek szerepét átvéve mélyen hátrahúzódnak, míg három csatár minden más rendszernél előrébb helyezkedik el. Ha az olasz középpályás labdát szerzett, akkor hosszú átadással indította valamelyik gyors csatárt, így a védekező csapat néhány kontrával meg tudta verni ellenfelét – ahogy azt a magyar válogatottal éveken keresztül meg is tették.

A valóban korszakos újítást, a WM kialakulását (a játékosok a W és M betűk végpontjain állnak) az ötödik rajz mutatja. A rendszer szellemi atyja a londoni Arsenal klubigazgatója, Herbert Chapman volt. Az új játékszernek köszönhetően a klub sorra nyerte a bajnokságokat és kupákat. Jóformán az összes poszton szereplő játékosnak megváltozott a feladata. A szélsőcsatár nem az összekötőnek passzolt, hanem a 16-oson belül érkező centernek beadta a labdát, aki azt sokszor *fejfel* továbbította kapura. A középfedezet régebben irányított, illetve a támadásokba kapcsolódott be, most védekezett, ő volt a „kullancs”, aki szinte rátapadt az ellenfél középcsatárára.³¹ A WM egyik fontos szereplője az összekötő volt, aki immár nem

³⁰ Az olasz, illetve a WM-rendszer esetében az üres karikák jelentik a játékosok eredeti (tehát a gúlaalakzatban elfoglalt) helyét, a nyilak pedig azt jelzik, hogy ahhoz képest hogyan változott a labdarúgók pozíciója.

³¹ A középhátvédről (új pozíció!) nevezték el több országban is a WM-et. Az új rendszert az angolok a *third-back-game*, *stopper-game*, a németek a *Stopper-system* nevekkkel különböztették meg a gúlaendszertől, az olaszok klubokról (systema Genova, systema Fiorentina, vagy csak röviden: systema) nevezték el (Feleki 1941: 11).

horizontálisan, a szélső és a középcsatár, hanem vertikálisan, a védelem és a csatársor között teremtett kapcsolatot.

Nem nehéz észrevenni, ez a rendszer az angol játékosoknak (az „angol erőfutballnak”) kedvezett. A WM ugyanis nemcsak más taktikát (a rövidpasszos játékot felváltották a hosszú átadások és sprintek, a területvédekezést az emberfogás), de más típusú technikai készségeket is igényelt, mint a gúla-rendszer. A játékosok többet ütköztek, fejeltek, így a lényegesen erősebb testfelépítésű és gyors játékosok jobban tudtak e rendszerben érvényesülni. Amikor a magyar válogatott 1936 végén 6:2-re kapott ki Londonban az angoloktól, Tom Whittaker, a britek (és a WM-et először játszó Arsenal) edzője a három gólt szerző centercsatár, Ted Drake egyik találatát így elemezte: „állíthatta volna a labdát, nem volt rajta senki, mégis kapásból lőtte, mert ez *benne van a vérében*” (NS 1936. XII. 11., kiemelés tőlem – Sz. P.). A magyar labdarúgók *véreben* azonban más volt. Az újságíró Drake-vel is interjút készített, s feltette a provokálónak tűnő kérdést: „Nem is akar technikai finomságokat tanulni?” Drake ingerülten válaszolt: „Nem engednének, de nem is akarok. Nem értem mit akar folyton ezzel a technikával.” (NS 1936. XII. 15.). Ugyanígy hozhatunk példát az olasz játékosok Magyarországon megvetett érényeiről. Egy magyar sportkönyv úgy jellemzi Pietro Ravát, az olaszok 1938-ban világbajnoki címet szerzett védőjét, mint az „ütközések mesteré”-t, a „levegő királyá”-t, a „szélsők rémé”-t (Vándor 1986: 192). A középhátvéd posztján szereplő 1934-es világbajnok, a „kirobbanó testi felépítésű”, „kétajtós szekrénynek” becézett, argentin származású Luisito Montiról pedig azt írja: „félelmet ébresztő megjelenése, kifogástalan technikája, gyorsasága, szerelőkészsége, a szélekre hosszan kivágott indításai fogalommmá váltak” (Vándor 1986: 166). Ezeket a készségeket nem lehetett a grundon elsajátítani (de az élvonalbeli magyar klubokban sem, ahol a játékosok fizikai felkészítésével egyáltalán nem törődtek). A WM-nek (vagy az olasz rendszernek) megfelelő, „új típusú” játékosok „kiképzéséhez” alkalmasabb terep volt egy angol serdülő-, vagy egy olasz Balilla-csapat, ahol nem rongylabdával játszottak, ahol már a gyerekeket is oktatták, azok nem szervezetlenül rúgták a labdát, s erőnléti, taktikailag és nem csak technikailag fejlődtek.

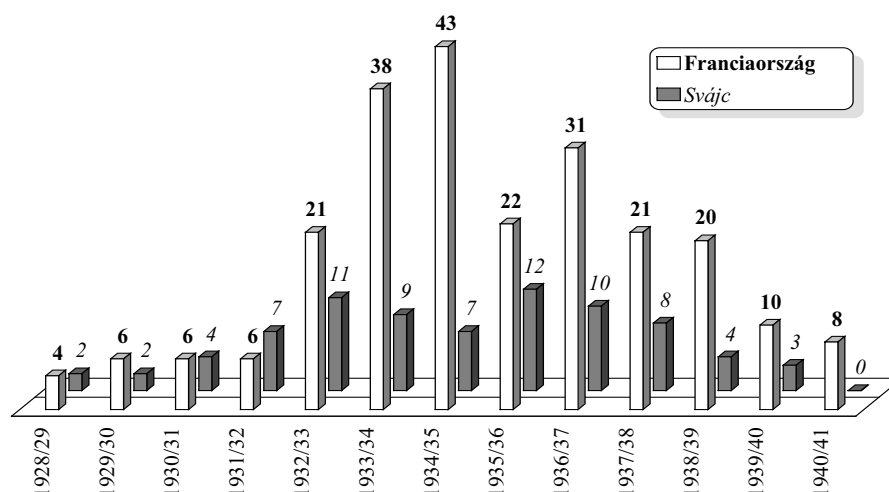
Hanyatlás: epizodisták Franciaországban (1932–1939)

1933-ban az egykor ferencvárosi, majd Franciaországban játszó hétszeres válogatott Berkessy Elemér szomorúan nyilatkozott a *Nemzeti Sport* (1933. XII. 12.) újságírójának: „Sajnálattal kell leszögezmem, hogy a franciák az angol W-formációs stílusnak hódolnak és mi, akik harcolunk ez ellen, belebetegszünk. Sokszor, amikor mérkőzés után az öltözőben lerogyok a padra, úgy vágyódom olyan környezetben játszani, mint a Ferencváros csapata. Ahol igazán próbára tehetném a tudásom, mert ott az egész csapat gondolkodva játszik és hódol a futball igazi művészetének. Ott játék a futball, kombinációs észjáték és nem robot.” A WM-ben „mindenki szem a láncban” – Berkessy (bár végül hat évig játszott Franciaországban) ezért nem találta helyét a Racing Paris fedezetsorában. Hiába szerepelt több mint száz magyar játékos

a francia bajnokságokban (8. ábra³²), hiába voltak köztük sokszoros válogatott, kiemelkedő képességű labdarúgók (például Kalmár Jenő, Kohut Vilmos vagy Korányi Lajos), többségük csak egy volt a sok külföldi futballista között.

8. ábra

Magyar labdarúgók Franciaországban és Svájcban

Az új játérendszer, a WM miatt Franciaországba elsősorban Angliából érkeztek labdarúgók, de tudunk „jugoszláv légióról” is. A külföldiek játéka lényegesen emelte a francia futball színvonalát, az első franciaországi magyar légiósok egyike, Janda (Friedmann) Sándor már 1930-aban lassú fejlődésről számolt be: „az átlag odakint nem üti meg a közép-európai nívót, de mindjobban megközelíti” (SH 1930. VII. 17.). 1930-ban – amikor a francia klubok tekintélyes része fizette labdarúgóit – a Peugeot gyár csapata, a Sochaux indítványozta, hogy a legjobb francia csapatok hozzák létre a profi ligát. 1932 tavaszán megalakult a hivatásos labdarúgók szövetsége, minden csapatnak legalább öt profit kellett alkalmaznia. Szokatlan módon nem korlátozták a külföldiek számát, így 1932 szeptemberében az első osztályú csapatokban 3–5 külföldi játszott, többségében angolok, magyarok, osztrákok és németek (NS 1932. IX. 18.).

„Franciaországban annyi külföldi futballista nyüzsög, mint csillag az égen” – állította Berkessy Elemér 1933 végén (NS 1933. XII. 12.), a 37 francia profi klubban sok osztrák, magyar és angol labdarúgó szerepelt. A harmincas évek eleje az osztrák *Wundermannschaft* sikereitől volt hangos, labdarúgók igen népszerűek voltak Franciaországban, a később francia állampolgárságot kapó Hident, az osztrák válogatott és a Racing Paris kapusát még a londoni Arsenal is szeretne volna szerződtetni.

³² Svájc adatai azért szerepelnek a grafikonban, mert mindkét országba nagyjából egy időben vándoroltak magyar futballisták. Nem véletlenül, hiszen mind Svájcban, mind Franciaországban 1932-ben vezették be a profi bajnokságot. A magyar játékosok azonban Svájcban jóval kisebb szerepet játszottak, mint Franciaországban.

A francia klubok azonban bárkit megvettek, akitől jó játékot várhattak. „A párisi klubok nem sajnálják a pénzt az erősítésre: legutóbb két spanyol csillagot szerződtettek” – számolt be a *Nemzeti Sport* Külföldi Szemle rovata 1933 végén egy szenzációs szerződésről (NS 1933. XI. 26.). Pár hónap múlva a 49-szeres cseh válogatott Josef Silný a Sparta Prahából az FC Nîmes-be szerződött, a sportlapok pedig többször is Ausztriában és Csehszlovákiában működő „francia szipkáról” cikkeztek. 1937 nyarán a Reims csapata Backhuyst, a holland bajnokság gólkirályát szerezte meg. A legnagyobb „légiót” a magyarok alkották, viszont a Franciaországban szép számmal dolgozó angol edzők WM-rendszerben játszották csapataikat. Az 1920-as években Hugo Meisl őszintén csodálta a Konrád testvéreket, Rafael Alberti spanyol költő ódát írt Plattkó Ferencről, 1935-ben viszont Bukovi Márton, az FC Sète játékosa a franciaországi légió helyzetéről kénytelen volt megállapítani, hogy „a magyarok imádatáról egyelőre szó sem lehet” (SH 1935. I. 9.). Ennek ellenére alig egy év-tized alatt mintegy másfélszáz magyar labdarúgó játszott Franciaországban, a vándorlás okai (a magyarok játéktudása mellett), akárcsak az 1920-as évek futballemigrációjánál, itt is gazdaságiak voltak. A külföldön túrázó magyar csapatok egyébként szegény labdarúgói többször keveredtek botrányba, mert a szállodából loptak, vagy fizetés nélkül akartak távozni, esetleg futball-labdában csempészték bőrárut és szivart (*Magyarság* 1933. XI. 11.). A gazdasági válság miatt számos magyar profi egyesület szűnt meg, 1931 nyarán pedig az élvonal több klubja megegyezett, ha a jövőben a hivatásos labdarúgásra kivetett adókban kedvező változás nem történik, úgy meghatározatlan időre szüneteltetni fogják tevékenységüket. Ilyen körülmények között egy magyar (vagy bármelyik közép-európai) klub számára sokszor a túlélést jelentette, ha egy-egy tehetséges játékosukat egy francia, esetleg svájci egyesület szerződtette.

Új magyar átigazolási csúcsok születtek. 1933-ban Simonyi András a válságos helyzetű miskolci Attilából 10.000 pengőért a Lille, Kalmár Jenőt a Hungáriából 15.000 pengőért az Excelsior Roubaix szerződtette. 1936 végén a Mulhouse Nehadoma Józsefet 16.000 pengőért vette meg a Kispesttől. Amikor Miklósi István Genovába távozott, a sportlap szerint a játékos „anyagilag határozottan főnyereményt csinál”, míg a Somogynak egy évre megoldódnak anyagi problémái.” (NS 1933. VII. 23.). Alig egy év leforgása alatt a debreceni Bocskay válogatott játékosainak zöme Franciaországba távozott, a háttérben mindig a korszak tipikus magyar futballistasorsaira találunk. „Tudja szerkesztő úr, mi az Franciaország, Páris!... Ott élni a művelt nyugaton? Pénzt keresni, amíg fiatal az ember, hogy azt a kis szikvízgyárat, amelyet eddigi keresetemből vett nekem az apám, tovább fejleszthessem?” – tette fel a kérdést az egykor debreceni Gyulai István, a Rennes játékosa (SH 1937. V. 15.). Vágó Józsefért (13-szoros válogatott) a Valenciennes a Bocskaynak 10.000, a játékosnak 2.000 pengőt fizetett. Debrecenből a Ferencvárosba, majd onnan Lille-be szerződő Móré János (3-szoros válogatott) 11 hold földet vett franciaországi keresetéből. Markos Imre (19-szeres válogatott) elmondása szerint azért távozott Franciaországba, mert nem véglegesítették villanyóra-leolvasói (!) állásában. Markos franciaországi „karrierje” pontos képet fest a modern futballban helyét nem találó magyar futballista sorsáról. A sokszoros válogatott csatárt az 1934-es világbajnokság után a svéd *Idrottsbladet* a torna jobbszélsőjének választotta, a játékos joggal érezhette, hogy az 1936-ban érte 7.000 pengőt fizető Rennes meghatározó

játékosa lesz. A havi 1000 pengős keresetért távozott játékos Franciaországban is a „hagyományos” stílusban akart játszani. Amikor ezt a franciák nehezményezték, Markos önérzetesen válaszolt a klub elnökének: „Ne tanítsanak engem, én 18-szoros magyar válogatott vagyok!” (NS 1937. VII. 1.). A magyar futball kimagaszló egyénisége többet nem léphetett pályára a Rennes-ben, egy év után hazatért Debrecenbe. Ára egy év alatt 7.000-ról 1.800 pengőre esett vissza...

4. táblázat

Magyar játékosok és edzők (dőlt) francia egyesületekben, 1933/34

1. osztály		2. osztály	
		Észak	Dél
1. Sète	Lukács I., Bukovi, <i>Lukács L.</i>	1. Red Star Paris	–
2. Fives	–	2. Rouen	Bajor, Török, <i>Vágó</i>
3. Olympique Marseille	Eisenhoffer, Kohut I., Kohut II.	3. Mulhouse	–
4. Olympique Lille	Varga Z., Simonyi, Beretvás, <i>Hesser</i>	4. Strasbourg	–
5. Excelsior Roubaix	–	5. Metz	Strausz
6. Antibes	Belkó, Seper, Kovács	6. Racing Roubaix	Víg IV., <i>Plattkó F.</i>
7. Rennes	–	7. Valenciennes	<i>Boros</i> (játékos-edző)
8. Montpellier	Németh, Skvarek, Varga Gy., Zavadzsky	8. Amiens	Nikó, Havas, Biri
9. Nîmes	Friedmann	9. Tourcoing	Acht, Ondrus
10. Cannes	Gallos, Köves-Kvasz Nagy, Seres	10. Le Havre	Kállói, Schell
11. Racing Paris	Berkessy, Braun, Sas	11. Saint-Servan	–
12. Sochaux	–	12. Club Français Paris	–
13. OGC Nice	Somlai, Lyka, Pomázi	13. Calais	Farkas
14. CA Paris	Buzássy, Wéber, <i>Kónya</i>	14. US Suisse	–

A franciák az olaszok példáján felbuzdulva néhány dél-amerikai játékost is szerettek volna szerződtetni. A legjobbakat azonban már elvitték az olaszok, s a francia profizmussal egy időben Uruguayban, Argentínában és Brazíliában is profi klubok alakultak (emlékezzünk: a magyar játékosok elvándorlására a profi bajnokság bevezetése volt a magyarok válasza, Dél-Amerikában is így védekeztek). A Juventustól nagyobb fizetést követelő, ezért eltanácsolt argentin játékosok pedig hiába szerződtek volna Franciaországba, az olasz klub olyan szerződést kötött velük, hogy más európai egyesületbe csak az ő bejegyzésükkel távozhattak. Ennek ellenére, miközben a franciák magyar játékosaik egy részétől megváltak, egyre több dél-amerikai játékost szerepeltettek. Többen Olaszország érintésével kerültek az országba, az 1930-as világbajnokság gólkirálya, az argentin Stabile például egy nápolyi kitérőt követően 1935-ben már Párizsban játszott. A franciáknak azonban könnyen honosítható játékosokra is szükségük lett volna. 1937-ben középhátvédet kerestek, a Bolognában játszó – szerintük francia származású – Michele Andreolót szemelték ki, aki

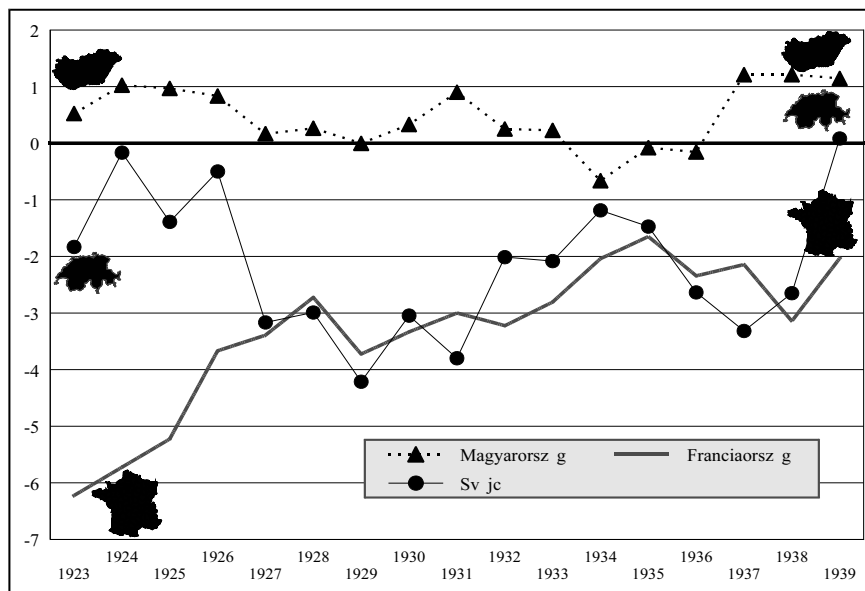
Uruguayból érkezett az olasz városba. A játékos azonban úgy érezhette, ő inkább olasz ősöktől származik, az 1938-as világbajnoki döntőn ugyanis az olasz válogatottban lépett pályára a magyarok elleni mérkőzésen... Egy klasszisjátékos végül szerepet kapott a francia válogatottban. 1935-ben egy Párizs–Prága (1:0) mérkőzés után Fábián Pál – aki hamarosan dél-amerikai játékosok franciaországi közvetítésével foglalkozott Argentínában – csodálattal írt az immár francia állampolgárságú, az uruguayi Nacionalból érkezett Duharról (*NS* 1935. II. 21.): „Ha még egy-két ilyen klasszisú francia játékos bukkan fel a horizonton, akkor bizony végleg le kell számolnunk a francia futballról alkotott eddigi véleményünkkel. És mindez az idegenek lába nyomán. Ugyanúgy indul ez, mint nyolc-tíz évvel ezelőtt Olaszországban.”

A nyugat-európai expanzió következményei

A francia futball színvonalának emelkedése egészen látványos, annak ellenére, hogy teljesítményük a korszak egészében negatív volt. Míg az 1920-as évek elején szinte minden mérkőzésüket elveszítették, az évtized második felében már csak kisebb arányú vereségeket szenvedtek. 1930-tól hazai mérkőzéseik közül egyre többet nyertek meg (a profi bajnokság 1932-ben indult), az évtized második felére pedig – bár még mindig messze elmaradtak az európai élcsapatoktól – megközelítették a középmezőnyt. Ekkor hazai környezetben az olaszokon kívül már bárkinek egyenrangú ellenfeleik voltak, a spanyol, jugoszláv, magyar, svéd és svájci válogatottat pedig le is győzték, nagy különbségű vereséget pedig csak elvétve szenvedtek.

9. ábra

Európai válogatottak ranglistája, 2.

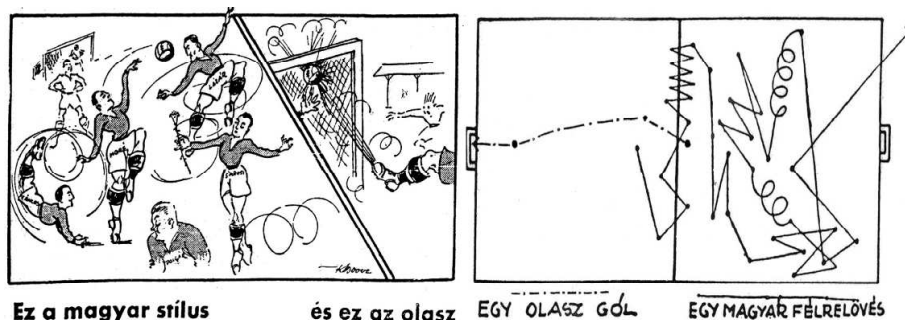

A francia válogatott teljesítménye mégsem javult olyan látványosan, mint az olaszé, pedig Franciaországban több külföldi játékos szerepelt. Ennek egyik oka az volt, hogy Olaszországban lényegesen népszerűbb volt a futball, azaz volt kinek átadni a külföldiek tudását, Franciaországban a labdarúgás csupán a második számú labdajáték volt a rögbi mögött. Másrészt Franciaországban túl sok külföldi játszott, a Nyugat-Európában sokat utazó „menedzser”, Herzog Edvin szerint a 16 első osztályú csapat egyikében sem francia a középfedezet, „így azután a francia válogatottnak nincs centerhalfja” (SH 1937. VIII. 28.). A Magyarországról három alkalommal is Franciaországba szerződő Somlai Rezső kimondottan abban jelölte meg a francia válogatott viszonylag gyengébb szereplését, hogy a klubok többsége a WM három kulcspozíciójában (középcsatár, középfedezet, és valamelyik összekötő) szinte csak külföldieket játszatott (SH 1942. II. 11.).

A nyugati expanzió másik következménye az volt, hogy a magyarok számára bizonyossá vált: elavult futballt játszanak. 1930-ban az olasz válogatott 5:0-ra verte a magyarokat Budapesten, két év múlva Bécsben 8:2-re győzött az osztrákok *Wundermannschaftja*, 1933-ban a svédektől 5:2-re kaptak ki a magyarok. A magyar labdarúgószakma nem tudott mit kezdeni ezekkel a vereségekkel, képtelenek voltak az új játérendszerre és erőteljes játéktílusra reagálni. A WM-ről először az Olaszországban élő tréner, Schöffler Imre számolt be Magyarországon a *Sportthirlap* hasábjain, majd egyre többen, de figyelmeztető szavaik nem jutottak el a hazai szakemberekhez. A *Nemzeti Sport* csütörtökönként megjelenő humoros mellékletében (BÖK – azaz Bolondos Ötletek Képekkel) egyre többször *gúnyolta* ki a magyarok stílusát és játéktípusát, leggyakrabban úgy, hogy azt az olaszokéval hasonlította össze (10. ábra).

10. ábra

Magyar és olasz stílus karikatúrákon (NS 1934. VII. 26., 1936. VI. 4.).

A magyar futball visszaesésében (miközben rendkívül kellemetlen, megmagyarázhatatlan vereségeket szenvedtek, természetesen még mindig a világ elitjébe tartoztak) a hazai edzők hiányos elméleti felkészültsége nagy szerepet játszott. Nem véletlenül állapította meg Plattkó Ferenc, hogy „Magyarországon úgy nő a futballista, mint a réten a virág, csak nincs aki foglalkozzon velük. A külföldi fiatalokban, ha sokkal kevesebb is a rátermettség, szorgalmas edzői munkával igyekeznek belőlük

jó játékosokat nevelni” (Sebes 1955: 82). Bár a Ferencváros edzője, Tóth (Potya) István kezdeményezésére 1926-ban megalakult a trénerkollégium, edzői tanfolyamokat (véltetően olasz mintára) csak az 1930-as évek elejétől tartottak.

„Egy másik nagy hibája volt a magyar edzőknek, hogy görcsösen ragaszkodtak az elavult sémákhoz. Ahogy valamikor megtanulták, arra esküdtek ők is, azt is tanították tovább. Az edzők munkájának legfontosabb része a technikai elemek oktatása volt. Az erőnlét például csak másodrendű szerepet játszott a felkészítésben. ... Nem érezték az edzők, hogy a technikai csillogáson, a légstoppokon, a sarokkal való labdatovábbításokon és a labdának a fejen való táncoltatásán túl még sok egyébre is szükségük lenne a játékosoknak. Az erőnlét fokozása helyett minden erejüket a labdával való játékra összpontosították. Ismeretlen fogalom volt az edzések és a mérkőzések előtti bemelegítés. Az az elv uralkodott, hogy ha a játékos a mérkőzés előtt sokat mozog, akkor elfárad. ... Igen kezdetleges volt a taktikai képzettség is. A legtöbb csapatnak megvolt a maga stílusa és azt játszotta bármely ellenféllel szemben” (Sebes 1955: 85) A WM-et és a kemény, gyors játékot sok gyakorlással és nagyobb fizikai megterheléssel lehetett volna elsajátítani, egy magyar élvonalbeli futballista viszont nagyon keveset edzett, a profi labdarúgók többsége dolgozott a futball mellett. 1939-ben a WM legendás alakja, a lengyel válogatott szövetségi kapitánya, az Arsenal egykori összekötője, Alex James joggal állapíthatta meg: „Annak ellenére, hogy a magyarok nagyszerű futballisták, nehezen fognak beletanulni az angol rendszerbe [az 1930-as évek végétől a WM-et következetesen „angol rendszernek” nevezték – Sz. P.], mert Magyarországon is bajok vannak az erőnléttel, mint a lengyel futballban. A magyar futballistának van technikája, van szíve, tud akarni is, csak még a jó erőnléte hiányzik, ezt pedig meg lehet szerezni szorgalmas, erős edzéssel.” (NS 1939. VII. 25.).

A megváltozott játékrendszerre a hazai edzők közül 1933-ban egy önkritikus hangvételű cikkben Nádas Ödön szövetségi kapitány hívta fel a figyelmet: „Minálunk még csak dereng az új stílusnak. Mi vagyunk talán az utolsók Európában, akik még mindig egysorban defilírozó öt csatárral keressük az érvényesülést.” (NS 1933. IX. 14.) A szövetségi kapitány magyarázatot adott a korábbi váratlan és súlyos vereségekre, elismerve, hogy a magyar csapat nem ismerte fel ellenfelei taktikáját. 1934-ben Mamusich Mihály a „W-formációról” írt cikkében (NS 1934. IX. 20.) már jelezte, szerinte sürgősen át kell állni a magyaroknak is az új rendszerre, hiszen – a példa igen találó – „ha egyszer az egyik hadviselő állam elhatározta, hogy ezentúl gázokat is fog használni, a másik állam hadügyminisztere nem jelentheti ki, hogy ő nem törődik a gázzal, nem is akar tudni róla, mert az – bűdös”. A két sportnapilapban sorra jelentek meg cikkek a WM-ről, a *Nemzeti Sport* közreadta a „célfutball tízparancsolatát” (NS 1935. II. 3.), mely kimondottan a játék taktikai elemeinek megváltoztatását tűzte ki célul. A „tízparancsolat” csak részben szólt a játékosok felállításáról, sokkal inkább a taktikáról: elítélte a tologató játékot, és a labdarúgókat arra ösztönözte, hogy – mivel a játék célja a gól – minél *célszerűbben* vezessék támadásaikat.

1935 tavaszától a problémákat már nem lehetett az asztal alá söpörni, a magyar futballt ismét megrendítő csapás érte. 1935-ben Párizsban szenvedett 2:0-ás vereséget a válogatott, s a konklúziók szinte megegyeztek az öt évvel korábbi (Olaszország elleni 0:5) vereség utániakkal. Franciaországban sokat áldoztak a futballra, a külföldiek tudását sikeresen adoptálták, és egyértelművé vált, hogy a WM-rendszerben

eredményesebben lehet futballozni, mint a régiben. „Már a franciák is!... Abba már beleszoktunk, hogy az olaszokkal szemben nincs keresni valónk, még azt is elviseltük valahogy, hogy a spanyol futballt is fölénk helyezték, ha az utóbbi időben közvetlen összehasonlításokra nem is nyílt alkalom, de hogy a franciák is... Akiket nyolc évvel ezelőtt 13:1-re vertünk, s akiket azóta a hat év előtti 3:0 ellenére (1929-ben Franciaországban 3:0-ra kapott ki a magyar válogatott – Sz. P.) sem akartunk komolyan venni...” – írta a *Nemzeti Sport* a vereség után (1935. V. 20.). A franciák győzelme azonban nem volt előzmények nélküli. Az 1934-es világbajnokságon Ausztria nehezen győzött 3:2-re Franciaország ellen. 1935 elején Rómában éppen csak vereséget szenvedett a francia válogatott (2:1) az olaszoktól, majd a két-két magyar és osztrák, illetve egy uruguayi játékoskal felálló párizsi válogatott 1:0-ra nyert Prága ellen. A *Nemzeti Sport* (1935. II. 21.) „A francia futball a feljövő csillag Európa futballjának égboltján” címmel közölt cikket, s megállapították, „most már nem nehéz megjósolni a jövőt: a külföldi klasszis-játékosok tanítása nyomán rövidesen a francia futball is ott lesz az európai élcsoporthoz”. Március végén a bécsi válogatottat is megverték a párizsiak, majd májusban – immár csak francia állampolgárokkal – legyőzték a magyar válogatottat is. Magyarországon a kudarc okait keresték, a legkritikusabban a 11 évig Franciaországban edzősködő Kónya Ferenc fogalmazott. Telefonüzenete valóságos vádirat: „Minden olyan magyar szövetségi ember, funkcionárius, aki nem áll a célfutball mellé, aki nem kardoskodik amellett, hogy a magyar virtushoz illő kemény, lendületes játékot játsszák, minden magyar edző, aki nem célfutballra tanítja a csapatát, minden magyar bíró, aki nem engedi a kemény, szabályos, testtel történő lökéseket és a férfias játékot, minden magyar szurkoló, aki a tologató és driblizó játékos vállát veregeti – bűnt követ el az egyetemes magyar futball ellen.” (NS 1935. V. 21.)

Franciaországban túrázó vagy francia klubjukból visszatérő játékosok egyre nyíltabban hangoztatták, hogy a WM-rendszerben játszó csapatok ellen a magyarok nehezebben veszik fel a küzdelmet, játékosaik több évtized után ismét képzésre szorulnak. Kalmár Jenő szerint – aki pedig mint centercsatár valósággal szenvedett a WM-től – „[a] magyar játékosok a régi, elveszett ideálokat hajszolják. A régi, soha vissza nem térő ifjúságot szeretnék visszavarázsolni.” (SH 1939. XII. 2. 9.) A skót stílus egyik legtehetségesebb művelőjét, a Bocskayban játszó többszörös válogatott Teleki Pált (aki ráadásul Debrecenben feltétlen tiszteletnek örvendett) egykori csapattársa, a Lille játékosa, Móré János bírálta. Utolsó félmondata sokat elárul a korabeli viszonyokról: a magyarok hiába játszottak elavult futballt, a közép-európai stílus bírálata még mindig tabunak számított: „Senki ne mondja nekem, hogy az volt a szép játék, amit Teleki Paja és társai játszottak, bár talán akkor az volt a szép” (SH 1940. II. 28., kiemelés tőlem – Sz. P.).

1939-ben az MLSZ új, nemzetiszocialista irányultságú vezetése mindenben szakítani akart elődjével. Gyorsan elbocsátották a szövetség régi funkcionáriusait, lecserélték a bírói kart (numerus nullus), majd elhatározták, hogy mindenképpen meghonosítják a WM-rendszert. (Ezt az is elősegítette, hogy már a „hatalomátvitel” előtt, május közepén az Országos Testnevelési Tanács meghívására négy hétre Magyarországra érkezett az angol Arthur Rowe, aki előadásokat tartott a modern futballról. A *Nemzeti Sport* a később a világhírű londoni Tottenhamet is edző Rowe szinte minden lépéséről beszámolt.) 1940-ben a szövetség illetékesei úgy határoztak, hogy

„Olaszországba fognak kiküldeni szakembereket, hogy nézzenek, lássanak. Tanulják ki, miben rejlik az olasz labdarúgás ereje és hozzák haza, ültessék át a magyar labdarúgásba, amit átvenni érdemes és célravezető” (SH 1940. VIII. 31.). Néhány héttel az 1941-es, németektől elszenvedett, megalázó 0:7-es vereség után pedig már Németországot jelölték meg magyar edzők tanulmányi helyéül.

A magyarok a saját játéktílusukat megsemmisítő WM-mel szemben olyan ellen-szenvvel viseltettek, hogy soha nem játszottak *pontosan* ilyen rendszerben és az ehhez „illeszkedő” stílusban. 1945-ben Gallovich Tibor lett a szövetségi kapitány, aki a Kispest edzőjeként már 1934-ben WM-ben játszatta csapatát. 1946-tól mellette dolgozott Sebes Gusztáv, aki Gallovich 1948-as lemondása után szövetségi edzőből kapitánnyá lépett elő. Jórészt Sebesnek, és segítőjének, Bukovi Mártonnak köszönhetően a magyar válogatottnál egy új játéktípust (4–2–4) dolgoztak ki, amelyben ismét lehetővé vált, hogy a rég begyakorolt stílushoz hasonló improvizatív játékot játsszanak: a magyarok újra tanítókká váltak. A legfogékonyabb tanítványoknak a brazilok bizonyultak.

Irodalom

- Boros Mihály (1903): Football-tanulmányok. *Nemzeti Sport*, XII. 7.
BTC 1885–1910. É. n. Budapest
- Csanádi Árpád (1978): *Labdarúgás 2. A labdarúgás stratégiája*. Budapest: Sport
- Dénes Tamás–Peterdi Pál–Rochy Zoltán–Selmeci József (1999): *Kalandozó magyar labdarúgók*. Budapest: Aréna 2000 Kiadó
- Feleki László (1941): *A WM-rendszer*. Budapest. Az MLSZ edzőtestületének kiadása
- Fodor Henrik (szerk.) (1914): *A Magyar Testgyakorlók Köre története 1888–1913*. Budapest: Minerva Nyomda
- Hadas Miklós (1999): Stílus és karakter. Futballhabituológiai traktátus. *Replika* (36): 125–144.
- Hadas Miklós–Karády Viktor (1995): Futball és társadalmi identitás. *Replika* (17–18): 89–120.
- Hegyi Mátyás (2003): Emlékek egy letűnt korszakból. Egy futballista emlékezései 1926-ból. *Korall* (13) (Megjelenés előtt.)
- Hoppe László (1970): *Labdarúgó bajnokságaink 1901–1969*. Budapest: Sport Kiadó
- Jámbor György (1929): Az olasz ifjúságnak fascista nevelése. *Testnevelés*: 253–257.
- Ludvig Dénes (1928): *Mussolini és a sport*. AZ OTT MUNKÁLATAI 26. KÖTET
A Magyar Professzionista Labdarúgók Szövetsége (MPLSZ) Általános Rendszabályai. 1926. Budapest: MPLSZ kiadása
- Major János–Nagy Béla–Várszegi János (1974): *Zöld-fehérben. Az FTC 75 éve*. Budapest: Sport Kiadó
- Milyen szerepet játszik a sport az olasz munkások munka utáni foglalkoztatásának nemzeti szervezetében? 1928. *Testnevelés*: 247–248.
- Nagy Béla (1974): *Az FTC nemzetközi labdarúgó-mérkőzései*. Budapest: M. Hirdető

- A Nemzeti „Balilla” mozgalom az ifjúság testi és erkölcsi támogatására és nevelésére. Harmadik közlemény. 1929. *Testnevelés*: 59–70.
- Nemes Erdős Lajos (1932): Anno Diecimo. *Testnevelés*: 730–749.
- Rejtő László (1969): *Kilenc klub krónikája*. Budapest: Sport Kiadó
- Sárosi György (1989): *Rongylabdával kezdtem*. Cleveland: Classic Print
- Sebes Gusztáv (1955): *A magyar labdarúgás I–II*. Budapest: Sport Lap- és Könyvkiadó
- Szabó Zoltán (1929): Colonie Marine Dux. *Testnevelés*: 137–139.
- Szegedi Péter (2002): „Ha a bajonett most nálam volna, keresztülszúrnám!” Futballerőszak a két háború közötti Kelet–Magyarországon. *Korall* (7–8): 155–186.
- Szegedi Péter (2003a): Az első cipőzsinórnál kezdődött... A hivatásos futball kialakulása Magyarországon. *Korall* (13) (Megjelenés előtt.)
- Szegedi Péter (2003b): A cionizmustól a futballgazdaságig. A Makkabi Brno az első világháború után. *Múlt és Jövő*. (Megjelenés előtt.)
- Szerbák Elek (1979): *A professzionizmus bevezetése a magyar labdarúgósportba az 1920-as években*. Kézirat. Budapest: Testnevelési Egyetem Könyvtára
- Ujvári Péter (szerk.) (1929): *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest: Magyar Zsidó Lexikon kiadása
- Vedres József (szerk.) 1963: *A Magyar Testgyakorlók Köre 75 éve*. Budapest: Sport–Medicina
- Vándor Kálmán (1986): *Futballvilágbajnokok A-tól Z-ig*. Budapest: A Lapkiadó Vállalat kiadása
- Zeidler Miklós (2000): *Sportterek*. Budapest Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal kiadása

Magyarság (1919–1944)

Nemzeti Sport (1903–1944)

Sporthírlap (1910–1944)

Sport–Világ (1897)

www.rsssf.com (európai labdarúgó-bajnokságok)

www.rdasilva.demon.co.uk (válogatott mérkőzések)